

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Közgazdász-gazdálkodási szak

A külföldi működőtőke és az innovációs képességek kapcsolata és szerepe a felzárkózási folyamatban

Halmos Kornél

**Témavezetők:
Dr. Szalavetz Andrea
Dr. Vigh László**

2005

A mű elektronikus változatára a Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivs (Jelöld meg!-Ne add el!-Ne változtasd!) licenc feltételei érvényesek: a művet a felhasználó másolhatja, többszörözheti, amennyiben feltünteti a szerző nevét és a mű címét, de nem módosíthatja, nem dolgozhatja át és kereskedelmi célra sem használhatja fel.

A műre vonatkozó felhasználási feltételek részletes szövege az alábbi címen tekinthető meg:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5>

TARTALOM

1. Bevezetés

2. A felzárkózás

- 2.1 A felzárkózási folyamat körülhatárolása
 - 2.1.1 *A felzárkózás területei a következők lehetnek:*
 - 2.1.2 *A felzárkózás lépcsőfokai*
- 2.2 Felzárkózás és versenyképesség
 - 2.2.1 *Klasszikus versenyképességi mutatók*
 - 2.2.2 *A külkereskedelmi áruszerkezeti mutatók*
 - 2.2.3 *A kiterjesztett versenyképességi elemzések*
- 2.3 Versenyképességi elemzés
 - 2.3.1 *Összesített versenyképesség*

3. Felzárkózás és a külföldi működőtőke áramlás

- 3.1 A külföldi működőtőke áramlás formái
- 3.2 A külföldi működőtőke gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásait magyarázó elméletek
- 3.3 Miért eszközölnék külföldi tőkebefektetéseket a nemzetközi gazdaság szereplői?
 - 3.3.1 *Froot és Stein modellje*
 - 3.3.2 *Az OLI paradigma*
 - 3.3.3 *Vernon termékciklus-hipotézise*
 - 3.3.4 *Ozawa fázis modellje*
- 3.4 A működőtőke áramlás trendváltozása a világban
 - 3.4.1 *Ázsia*
 - 3.4.2 *Közép- és Dél Amerika*
 - 3.4.3 *Az afrikai országok helyzete és esélye a működőtőke alapokon nyugvó felzárkózási folyamat elindítására*
 - 3.4.4 *Az európai fejlett országok helyzete*
 - 3.4.5 *Az európai unióhoz újonnan csatlakozott országok*
- 3.5. Az állam szerepvállalása a tőkevonzásban és a tőke integrálásában
 - 3.5.1 *Támogatási eszköztár*

4. Az innovációs és kutatás fejlesztési folyamat, mint a felzárkózás kulcsmotívuma

- 4.1. Kutatás + Fejlesztés, mint az innováció forrása
- 4.2. A kutatás fejlesztési ráfordítások a világban
- 4.3. A feldolgozóipari beruházások hatása a technológiai színvonalra és a felzárkózásra

5. A külföldi működőtőke és az innovációs képességek összefüggése

6. Összegzés

Irodalomjegyzék

1. Bevezetés

„A globalizáció azt jelenti, hogy ott szerzünk tőkét, ahol a legolcsóbb, ott termelünk ahol a legalacsonyabbak a költségek és ott adunk el, ahol a legnagyobb a haszon.”

N. R. Narayana Murthy

A globális világgazdaságban az egyes országok gazdaságai egyre több szálon és formában kapcsolódnak egymáshoz. Az elzárkózás politikája a mai világgazdasági környezetben nem jelent valódi választási lehetőséget az egyes nemzetgazdaságok számára. A hatvanas évek végétől a liberalizációs és integrációs folyamatok egyre erőteljesebbé váltak. A GATT fordulók eredményeképpen a nemzetközi kereskedelem akadályozó tényezői – vámok jelentős csökkentésén és mennyiségi korlátozások leépítésén keresztül – már nem szabtak gátat a kereskedelem fejlődésének. A bilaterális és multilaterális egyezmények és a tőkeáramlást akadályozó szabályok leépítésének eredményeképpen lehetővé vált az intenzív külföldi tőkeáramlás. Mint ahogy az alábbi ábra is mutatja, a világ egyre több országában változtatták meg a beruházásokra vonatkozó szabályozásokat. Ezen módosítások döntő többsége a külföldi működőtőke áramlás szempontjából kedvező volt, ami jelzi, hogy a tőkebeáramlás lehetőségének biztosítását a nemzetgazdaságok kiemelten fontosnak tartják.

Táblázat 1.

Nemzeti szabályozások változása														
Szabályozás/Évek	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Azon országok száma, ahol változtattak a beruházásokra vonatkozó szabályozásokon	35	43	57	49	64	65	76	60	63	69	71	70	82	102
A megváltoztatott szabályozások száma	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150	208	248	244	271

Ebből:

Az FDI áramlásának előnyös	80	79	101	108	106	98	135	136	131	147	194	236	220	235
Az FDI áramlás számára kevésbé előnyös	2	0	1	2	6	16	16	9	9	3	14	12	24	36

Forrás: UNCTAD World Investment Report 2005, 2004 alapján

A tevékenységüket optimalizáló transz- és multinacionális vállalatok a világgazdaság kulcsszereplőivé váltak.

Ők használták ki leginkább a nemzetközi kereskedelem és a tőkeáramlás lehetőségeit, hoztak létre leányvállalatokat a világ különböző pontjain, alakítottak ki globális termelési és szolgáltatási rendszereket. A nemzetgazdaságok számára az egyedüli út a globális rendszerekbe való integráció. A felzárkózási pályát az az ország tudja sikeresebben bejárni, amelynek a kiindulási feltételei jobbak. Azon államok, amelyek rendkívül rossz gazdasági, társadalmi állapotban vannak a fejlődés és modernizáció beindítása különösen nagy erőfeszítést igényel. Gyakran a további lecsúszás megakadályozása is eredménynek számíthat. Így a fejlett és a fejlődő országok között, a versenyképesség minden tényezőét tekintve a különbségek növekedésének lehetünk szemtanúi. A lemaradók is jelentős hatással vannak a világ stabilitását tekintve a többi országra, így ma már nem csupán globális szolidaritási, hanem globális biztonsági érdek is ezen országok felzárkózásának megvalósulása.

- A fejlődő országok egyes csoportjai reménytelenül lemaradtak, felzárkózásra egyrészt gazdasági, másrészt társadalmi okok miatt sincs esélyük. Ebbe a tartósan lemaradó, leszakadó csoportba tartoznak például a közép-afrikai országok, Kongó, Szudán, Togo, Benin, Elefántcsontpart. A háború sújtotta régiók gazdaságai, így Afganisztán, Etiópia, Szomália. Valamint a rendkívül szegény tényezőadottságokkal rendelkező, abszolút perifériás helyzetben lévő országok. Ebbe a csoportba tartozik többek között Mongólia, Nepál, Kirgizisztán. Számukra a felzárkózás csupán rendkívül hosszú időtávon és óriási erőfeszítések árán válhatna realitássá.
- A felzárkózásra közepesen esélyes országok azok, ahol vagy a gazdasági lehetőségek, vagy a politikai és társadalmi adottságok biztosítottak a tartós gazdasági növekedéshez – tehát létezik a fejlődés beindulásához szükséges feltételrendszer –, de a másik tényező hiánya, a modernizációs lépések elmaradása, vagy problémás volta miatt ez mégsem, vagy csupán nagyon nehézkesen valósul meg. Ilyen országok például az ásványkincsekben bővelkedő, de jogállami berendezkedéstől rendkívül messze álló afrikai államok Zambia, Zimbabwe. Vagy a kőolajban gazdag, viszont a világgazdasági integrációra politikai rendszerük miatt képtelen – radikális iszlám – országok: Líbia, Irán. Dél-amerikai politikailag instabil, de olajban gazdag államok, mint például Kolumbia, Venezuela.
- A felzárkózásra esélyes államok közé azokat sorolnám, ahol piacgazdasági folyamatok működnek, a jogi és politikai biztonság kielégítő, valamint rendelkeznek olyan erőforrásokkal, amelyeket a globális gazdasági rendszerben hasznosítani tudnak a fejlődésük érdekében. A jó kiindulási alap részét képezik az előbbieken felül a történelmi, társadalmi, kulturális, lélektani meghatározottságok. Ezen országok körébe tartozó országok köréből kiemelném a dél-kelet ázsiai iparosodó országokat, Malajziát, Tajvant, Kínát, Thaiföldet és Szingapúrt, ezek az „ázsiai kistigrisek” az emberi és természeti erőforrásokban meglévő lehetőségek kihasználásával érhetnek el jó eredményeket. Másodsorban esélyesnek látom a felzárkózásra a bipoláris világrend megszűnését követően a nyugati világ felé forduló átalakuló – a félperifériáról a centrumba törekvő – országokat, közülük is elsősorban Közép- és Kelet Európa államait, melyek az Európai Unióba való integrációval, valamint társadalmi fejlettségükkel alapozhatják meg a felzárkózási folyamatukat. Harmadsorban Dél-Amerika néhány országa a természeti erőforrásaik általi jó lehetőségek rendelkezésre állása miatt lehet esélyes a magországokhoz való csatlakozásra. Közülük kiemelném Chilét, Argentínát, bizonyos fenntartásokkal Brazíliát. Természetesen a felzárkózók köre jóval népesebb, de a fent felsorolt országok elemzésével véleményem szerint ezen országok elemzésével a legfontosabb fejlődési pályákat leírhatjuk.

Dolgozatomban ez utóbbi három csoport felzárkózásának néhány elemét kívánom bemutatni, elemezni.

Feltételezésem szerint a felzárkózási folyamat két kulcseleme a külföldi működőtőke áramlás és az innovációs képességek fejlődése. Ezek egymással is szoros összefüggésben vannak és csak tudatosan felépített kormányzati stratégiával tartható egyensúlyban a két tényező optimális fenntartható fejlődési pályája, ami a modernizáció motorja lehet.

A működőtőke elméleteket vizsgálva választ keresek az elmúlt években lezajlott tőkeáramlás irányában bekövetkező változás okaira, összefüggéseket keresek az egyes régiókba áramló tőke és a régió gazdasági teljesítménye között.

Választ keresek arra, hogy ezek az elméletek mennyire adhatnak magyarázatot a fejlett országokban a tőkeáramlás ilyen mértékű visszaesésére.

Megkísérlem feltárni a működőtőke és az innovációs képességek közötti összefüggéseket, az egyes tényezők közötti kapcsolódási pontokat, azok egymásra hatásának módját, következményeit.

Az innovációs képességek körülhatárolásán túl igyekszem a kutatás fejlesztési kiadások koncentráltságának okára is magyarázatot találni.

A világtrenden túl megvizsgálom a térségek egyes országai által eddig bejárt növekedési pályákat, ebben a külföldi működőtőke és az innováció szerepét. Negatív és pozitív következményeket. Megkeresem azokat a lehetséges gazdaságpolitikai eszközöket, amelyek szerepet játszanak a modernizáció és a felzárkózás folyamatában.

Az elemzéseimet elsősorban a témában megjelent hazai és nemzetközi szakirodalom szekunder információi alapján végzem el. A statisztikai adataim fő forrásai az UNCTAD és az OECD adatbázisai.

2. A felzárkózás

2.1 A felzárkózási folyamat körülhatárolása

A felzárkózás folyamata a társadalom minden területén – jó esetben – párhuzamosan végbe-menő, elsősorban minőségi, másodsorban mennyiségi javulást jelent. A gazdasági felzárkózás alapvető eleme a gazdaság tartós versenyképességének a megteremtése és fenntartása. A hatékony hozzáadott érték előállítás és azok megfelelő cseréje teremti meg az alapot a jólét összetevőihöz való hozzájutásra. Maga a fogalom azonban nagyon sokrétű társadalmi, gazdasági folyamatot foglal magában. Nem is értelmezhető önmagában, csak egy kulturális és eszmerendszerbeli kontextusba helyezve. A társadalmak önmegvalósítási és fejlődési útja más és más. Ahelyett, hogy hungingtoni civilizációs gondolati és motivációs rendszer elemzésébe kezdenék, egy más oldalról közelítem meg a kérdést. A társadalmi szándékok megvalósítási képessége rengeteg tényezőtől függ.

Alapvető motívuma azonban a gazdasági teljesítmény és a kormányzatok által ebből elvont és újraallokált jövedelem. A globalizáció és a regionalizáció párhuzamos jelensége is mutatja, hogy a helyi törekvések és érdekek megvalósítása a globális teljesítmények eredményétől függ. A liberalizáció teremt lehetőséget a régiókban keletkezett jövedelmek és meglévő tényezők transzferéhez. Az azonos érdekek pedig a nemzetközi verseny szintjén regionális integrációhoz vezetnek. A globális verseny két fő tényezője a tényezők birtoklása és a hatékony hozzáadott érték előállítási és transzferálási képesség.

A felzárkózás jelensége gazdasági szempontból tehát egy elmaradottabb régió versenyképességének tartós javulása mellett egy megfelelő kormányzati és intézményi háttér optimális működése eredményeképpen létrejövő társadalmi jólétnövekedés, melynek gyakran jó, de nem feltétel nélküli mutatói az alapvető makrogazdasági jelzőszámok. Ezek pozitív irányú elmozdulása csupán a felzárkózás lehetőségét, nem pedig megtörténtét jelenti.

2.1.1 A felzárkózás területei a következők lehetnek:

- **Gazdasági értelemben vett felzárkózás:** a makrogazdasági mutatók, a GDP, az államháztartási hiány, a nominál és reálkamatláb szintje, az infláció, a reálbérek változása, és a vásárlóerő tekintetében a fejlett centrum országok szintjének elérése. A gazdaság és az export struktúrájának változása.
- **Technológiai értelemben vett felzárkózás:** a világszínvonalú technológia implementálása és felhasználása a gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokkal is bír. Ezek együttese teszi lehetővé az elérni kívánt életszínvonalat, és ez alkotja kulcsát a fejlődés és versenyképesség fenntarthatóságának.
- **Társadalmi értelemben vett felzárkózás:** a társadalom szerkezeti átalakulását jelenti, mely magában foglalja az életkörülmények javulását, az oktatási, képzési lehetőségek fejlesztését, valamint az egyének jogainak egyre jobb érvényesülését és érvényesíthetőségét. Ugyanakkor magában foglalja a társadalmi és egyéni önmegvalósítási késztetések realizálhatóságát is.
- **Környezeti egyensúly fenntartása:** a környezeti tényezők oly módon való felhasználása, amely lehetővé teszi a fejlődés fenntarthatóságát és sem ökológiai, sem társadalmi egészségi tényezők tekintetében nem okoz visszafordíthatatlan károkat. Ez nem feltétlenül a klasszikus értelemben vett centrum országokhoz jelent felzárkózást, mert a környezetvédelem tekintetében több ilyen ország a gazdasági fejlődés szükségességére hivatkozva az ökológiai szempontokra nem helyez megfelelő hangsúlyt.

A négy folyamat párhuzamos minőségi és mennyiségi javulása tehát a felzárkózás jelensége. Ezek összhangja teremti meg a perifériáról a centrumba kerülés esélyét és módját.

A felzárkózásban szerepet játszó tényezők a következők lehetnek¹:

- tartós gazdasági növekedés megvalósítása
- beruházások, megtakarítások, külföldi tőke, multinacionális vállalatok tevékenysége
- külső és belső makrogazdasági egyensúly, ezek finanszírozása, eladósodottság
- gazdasági nyitottság, földrajzi helyzet, regionális meghatározottság, világgazdasági alkalmazkodás, világgazdasági mozgástér, világgazdasági integrálódás, függőségi viszonyok, azok felszámolása
- termelékenység, reálbérek
- struktúraváltás
- műszaki, technológiai fejlődés és a kutatás fejlesztés
- külső és belső verseny
- társadalom szerkezete, oktatás helyzete, munkaerő minősége
- jövedelem differenciálódás, újraelosztási viszonyok
- belső gazdasági és társadalmi integráció, regionális különbségek
- állami szerepvállalás, politikai rendszer, intézményi struktúra
- infrastruktúra, jogrendszer, jogbiztonság, kiszámíthatóság, stabilitás

2.1.2 A felzárkózás lépcsőfokai

A felzárkózási folyamat természetesen a társadalom és a gazdaság folyamatos transzformációjával jár². A különböző fejlettségi szinteken más és más tényezők játszhatnak szerepet a továbblépés elérésében, illetve különböző az egyes szinteken a veszélyek és lehetőségek forrása. Szintén eltérően értékelhető az egyes gazdaságokban az, hogy mi tekinthető erősségnek, illetve gyengeségnek, és az erre adható válaszok formáinak megalapozottsága és helyessége. A szakirodalomban általános a fejlődési pálya hármass felosztása³:

1. fázis: termelési tényezők vezérelte növekedés

Itt a négy alapvető tényezővel való ellátottság határozza meg a felzárkózási folyamatot. Így egyrészt a munkaerővel való ellátottság, annak ára, képzettsége, munkahatékonysága lehet a fejlődés hajtóereje. Másrészt a tőkeszegénység és a tőkebevonás képessége, a megtakarítási és beruházási hányad enged utat a különféle tőkeigényességű termelés beindulásának. Harmadrészt a meglévő természeti erőforrások optimális kihasználásával, az ebből nyert profit a optimális felhasználásával juthatnak az országok a második fázisba.

2. fázis: Beruházás vezérelte növekedés

Azon felzárkózó gazdaságok számára, akik elérték ezt a fejlettségi szintet, a gazdaság tőkefelhalmozási képessége, és tőkeellátottsága, az ebből eszközölt beruházások jelentik a fejlődés motorját.

¹ Kiss Judit Modernizációs utak tanulságai, MTA VKI Kihívások 140. szám 2001. május

² Landesmann M., R. Stehrer [2000]: Potential Switchovers in Comparative Advantage: Patterns of Industrial Convergence. WIIW Working Papers No. 14. WIIW Vienna.

³ Kiss Judit [2001]: Modernizációs utak tanulságai, MTA VKI Kihívások 140. szám

3. fázis: Innováció vezérelte növekedés

Ezen a szinten a versenyképesség növekedésének fő forrása a K+F és innovációs tevékenység. Ez a felzárkózás végső szakasza, ide a legfejlettebb gazdaságok tartoznak. Magas kutatás fejlesztési kiadásokkal, sok szabadalmi bejegyzéssel, innovatív termékkel és szolgáltatással, változásokat követni képes, a világgazdaság éllovasainak technológiai szintjét képviselő vállalatokkal.

2.2 Felzárkózás és versenyképesség

A felzárkózásban szerepet játszó tényezők nemzetközi összehasonlításával felmérhető a gazdaságok helye a világgazdaságban, valamint a múltbéli versenyképességi változásokból következtethetünk a felzárkózás esélyeire. A felzárkózás egyik alapmotívuma tehát a versenyképesség javulása. A fogalom értelmezése a szakirodalomban meglehetősen ellentmondásos. A Krugman⁴ féle felfogás szerint a versenyképesség kizárólag vállalatok vonatkozásában értelmezhető jelenség. Nemzetgazdaságok vizsgálatakor inkább a termelékenység és az élet-színvonal alakulása játszik döntő szerepet. A cégek szintjén a nemzetgazdasági versenyképességre a helyi versenysztratégia és a mikrogazdasági keretfeltételek minősége utal.

A versenyképesség átfogó megközelítése szerint az a gazdaság versenyképes, amelynek az általános fejlettség- és állapotjelzői jók, a gazdaság szereplői ennek tudatában vannak, és a gazdaság nyitottsági foka is eléggé magas ahhoz, hogy a versenyképesség a külgazdasági kapcsolatokban is érvényre jusson.

Az általam kiválasztott három országcsoporthoz felzárkózási pályájának vizsgálatakor először az országok versenyképességének alakulását vizsgálom, mind a négy felzárkózási területre kiterjedően.

Mivel az elemzésre használt mutatók nem teljesen egzaktak, statisztikai és elméleti alapjaik megkérdőjelezhetők, gyakran az egyes országok versenyképességének ezen értékekkel való jellemzése félrevezető következtetések levonására adhat alapot. A megfelelő vizsgálati módszer kiválasztásakor igyekszem olyan mutatórendszert, vagy elemzést keresni, amely sok területre kiterjed, megbízható statisztikai adatbázison nyugszik és ezáltal megfelelően bemutatható általa az egyes országok felzárkózási trendje.

2.2.1 Klasszikus versenyképességi mutatók

A versenyképesség leggyakrabban használt kínálati mutatója az **ULC** (Unit Labor Cost) mutató. Elsősorban nemzetközi összehasonlításban használják versenyképesség mérésre azonos ágazatok között. Dinamikus elemzésre is használható, de ezzel szemben komoly kritikai elem, hogy a Heckscher-Ohlin elmélet azon feltevésére épít, hogy ugyanaz az iparág minden egyes országban ugyanazt a helyet foglalja el a termelési tényezőintenzitás rangsorában. Ez azonban így nem támasztható alá empirikus úton, így hiába könnyen hozzáférhetőek az ilyen adatsorok, ezt a fenti okok miatt nem találom megfelelő mutatószámnak.

A keresleti oldali versenyképesség mérőszáma az **UVI** (Unit Value Index) mutató. Számálójában a vizsgált ország feldolgozóipari exportjának egységérték változása, a nevezőben pedig a fontosabb kereskedelmi konkurens világimporton belüli részarányával súlyozott iparcikk-exportbeli egységérték-változásainak összevont mutatója áll. Az ok, amiért ez a mutató nem a legmegfelelőbb és csak bizonyos korlátok között elfogadható az a viszonyítási alap bizonytalansága. Bizonyos differenciált termékek esetén (pld. gyógyszer és elektronikai ipar termékei) a statisztikai kategóriák túl nagy különbségeket mosnak össze.

⁴ Krugman 1994a, idézi: Artner-Csáki-Inotai-Szalavetz Gazdasági Versenyképesség a 21. században, MTA VKI Műhelytanulmányok 53. szám 2003.

2.2.2 A külkereskedelmi áruszerkezeti mutatók

A külkereskedelem elemzésekor egy meghatározott területen az exporttöbblet látszólagos komparatív előnyre utal, ami a nemzetgazdaság egy bizonyos területének erősebb specializációjára és így versenyképesebb helyzetére utal.

Az egyik ilyen legegyszerűbb mutató az **import exportfedezettségi mutatója**, ami megmutatja, hogy adott termék exportja hány százaléka az importtartalmának.

A Balassa, Brown és Kojima által bevezetett és alkalmazott mutató **RCA** (felmerült komparatív előny) mutató azon a feltételezésen alapul, hogy egy meghatározott termék kivitelének aránya egy ország exportjában elvileg meg kellene egyezzen ugyanezen termék világexporton belüli arányával. Ennek eltérése esetén, ha az érték nagyobb, mint egy, akkor látszólagos komparatív előnyt mutat az érték, ha kisebb, akkor hátrányt. Ezzel kapcsolatban is felmerültek kritikai észrevételek, miszerint a mutató mögött nem áll közgazdaságtudományi mélyebb tartalom, az exportban és nem a termelésben felmerült komparatív előnyöket mutatja (igaz az export struktúrában meglévő komparatív előnyök jól tükrözik a termelésben meglévő előnyöket), valamint a mutató csak forgalmi adatokat tartalmaz, áradatokat nem.

2.2.3 A kiterjesztett versenyképességi elemzések

Ezek nyújtják talán a legjobb képet a gazdaságok felzárkózásáról, hiszen a kínálati oldalon a gazdaság fejlettségének és általános állapotának összes tényezőjére kiterjeszthetők, a keresleti oldalon a hagyományos fent felsorolt tényezők megfelelően módosított változatai, melyben a hibákat a lehető legkisebb mértékűvé csökkentik.

Ilyen versenyképességi elemzés a World Economic Forum által éves versenyképességi rangsorolás, illetve az IMD által minden évben publikált World Competitiveness Yearbook, ami komplex elemzéssel mutatja be az országok versenyképességét.

2.3 Versenyképességi elemzés

Az országok vizsgálatát ez alapján a két kiadvány éves adatai alapján végzem el, elsősorban az IMD World Competitiveness Yearbook⁵-ra koncentrálva, mivel ennek az adatbázisnak a korábbi adatai is hozzáférhetőek számomra, így hosszabb idősort elemezve jobban kirajzolódik az elmúlt időszak fő irányvonala. Az adattár sorrendet állít fel az általa vizsgált 49 országról aszerint, hogy mennyire képesek megfelelő üzleti környezetet biztosítani a vállalatok számára. A kiadvány a versenyképességet 286 statisztikai mutató alapján határozza meg, s ezeket négy főbb kategóriába lehet besorolni: 1. a gazdaság teljesítményét mérő mutatók, 2. a kormányzati hatékonyságot értékelő adatok, 3. a vállalkozásbarát környezet meglétét vizsgáló mutatók és 4. az infrastruktúra állapotát jelző mérőszámok. Az ún. hard kritériumok általában a mérhető tényezőket tartalmazzák, amelyeket nemzetközi statisztikákból szereznek be (OECD, IMF stb.), míg az ún. soft kritériumok a kevésbé vagy egyáltalán nem számszerűsíthető tényezőket vizsgálják (oktatás színvonala, korrupció stb.)⁶

Három térség felzárkózó országai közül az elmúlt évek gazdasági teljesítménye alapján a következő országokat választottam vizsgálatom alanyainak, valamint egy negyedik „fejlett” csoportot is a vizsgálatba vonok:

⁵ IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

⁶ Bakács András, Versenyképesség-koncepciók, MTA VKI Műhelytanulmányok, 57. szám, 2004. március

1. csoport: az „ázsiai kistigrisek”: Szingapúr, Thaiföld, Malajzia
2. csoport: a „dél-amerikai felzárkózók”: Chile, Argentína, Brazília
3. csoport: a „közép-kelet európai átalakuló országok”: Magyarország, Csehország, Lengyelország
4. viszonyítási csoport: „sikeresen felzárkózott országok”: Írország, Finnország

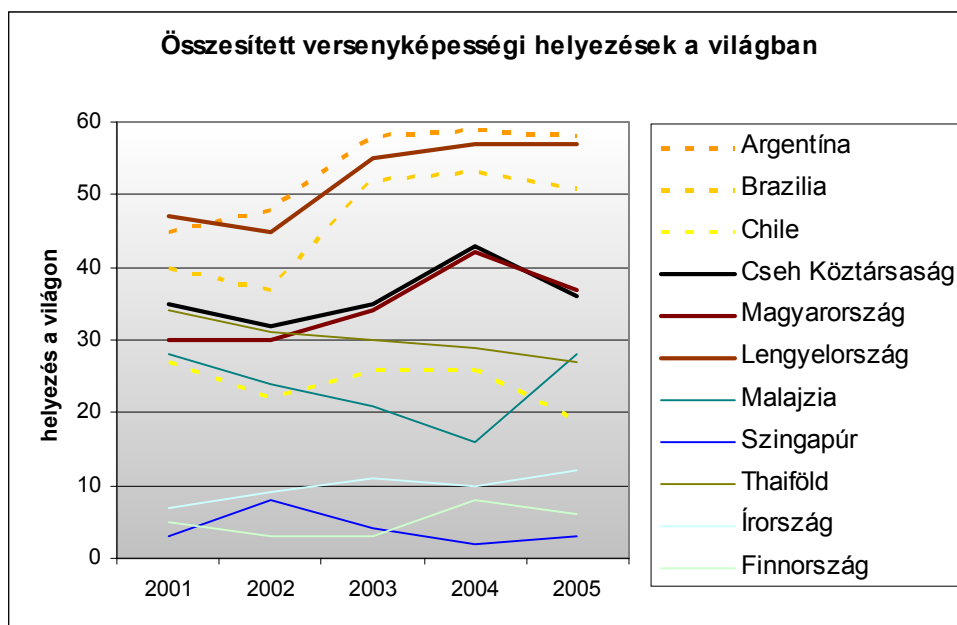
2.3.1 Összesített versenyképesség

Szinte az összes versenyképességi elemzés négy főcsoportot képez a versenytényezők közül. Ezek a makrogazdasági teljesítmény, a kormányzati hatékonyság, a gazdaság hatékonysága és az infrastruktúra helyzete. A négy fő tényezőt további alcsoportokra bontja, amik a komplex összemérés egyes statisztikai elemeit tartalmazzák. Az összesített eredményeket az alábbi ábra mutatja. Az adatok helyezéseket jelölnek, tehát így az egymáshoz és a világ többi országához viszonyított pozíciók nem az abszolút, hanem a relatív versenypozíciót, illetve a relatív makrogazdasági teljesítményt, kormányzati hatékonyságot, gazdasági hatékonyságot és infrastrukturális fejlettséget jelentik.

Az eredmények alapján három csoportra bonthatjuk az általam vizsgált országokat. Látható, hogy a legversenyképesebb ország messze a többiek előtt a miniállam Szingapúr. Az öt következő közepesen versenyképesnek mondható országok Chile, Malajzia, Thaiföld, Magyarország és a Cseh Köztársaság. Kedvezőtlenebb versenypozícióban jelenleg az 50. és a 60. hely között található a két közép-amerikai nagy ország Argentína és Brazília, valamint Lengyelország. Látható, hogy a sikeresen felzárkózott két észak-európai ország nagyon jó helyen áll versenyképességi szempontból, Finnország és Írország is a világ 10 legversenyképesebb országa közé tartozik. Az összesített adatok alapján a négymilliós lakossággal rendelkező Szingapúr az, aki velük azonos szinten van.

Ha elfogadjuk azt az elméleti megközelítést, miszerint a versenyképesség megszerzése és megtartása alapvető a felzárkózási folyamatban, akkor az összevont mutatót vizsgálva arra következtethetünk, hogy az ország számára a legnagyobb az esély a gyors és sikeres felzárkózásra.

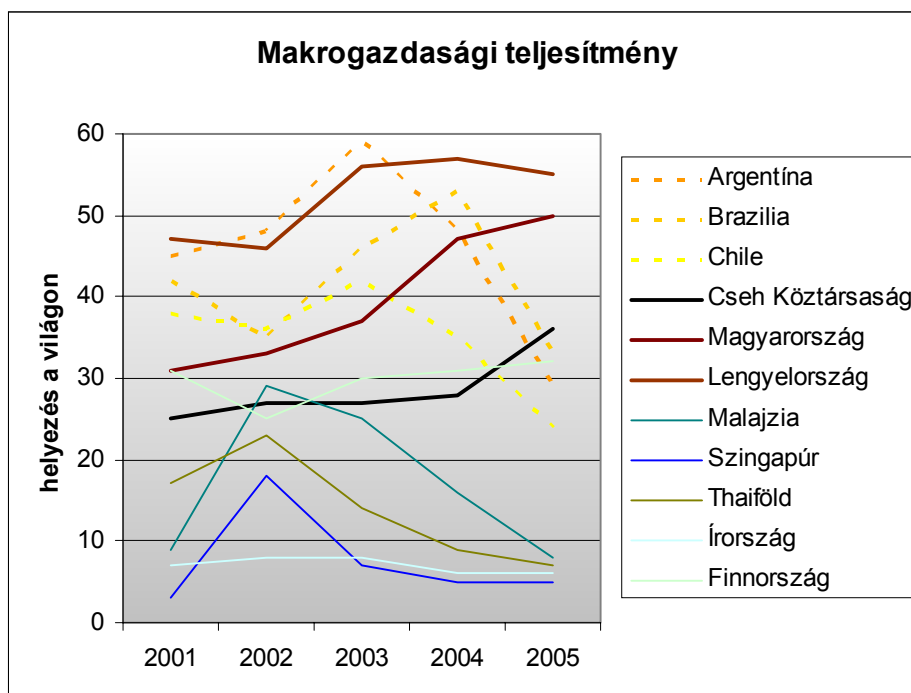
Ábra 1.

Forrás: IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

A fenti adatsor összevont adatai azonban nem mutatják az egyes területeken elért eredményeket, ezért az adatsor további bontására van szükség.

Ábra 2.

Forrás: IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

A sorrend alapját képező mutatók a hazai gazdaság teljesítménye, a nemzetközi kereskedelem, a külföldi beruházások, a foglalkoztatottság és az árstabilitás. Ha a makrogazdasági eredményeket vizsgáljuk látható, hogy az elmúlt négy évben Malajzia, Szingapúr és Thaiföld is jelentős gazdasági növekedést produkált. Az összevont mutatójuk alapján 2005-ben már a világ tíz legjobb teljesítményt nyújtó országa közé kerültek. A pozitív trend az 1998-as ázsiai gazdasági válság óta tart. Ha a makrotényezők egyes elemeit vizsgáljuk, akkor a reál GDP jóval a világátlag feletti növekedését figyelhetjük meg. Thaiföld esetében ez az érték 6,4% volt 2004-ben, Malajzia 7,1%, Szingapúr 8,4%-os növekedést produkált. Mindhárom ország inflációs rátája 3% alatti. Mindhárom országba jelentős külföldi működőtőke érkezett az elmúlt öt évben.

A dél-amerikai országok a 2002-es válság után ismét lassú növekedésnek indultak. Argentína bruttó hazai terméke a 2002-es évben 12%-kal csökkent, utána viszont jelentősen gyarapodott, ugyanakkor a gazdasági növekedést nem kísérte az államadósság jelentős mérséklődése. A kormány gazdaságpolitikája következtében az államadósság éves aránya a GDP 40%-át tette ki⁷. A peso dollárhoz való rögzítése a versenyképesség gátjává vált, majd a jelentős leértékelések rendellenességeket okoztak a kereskedelemben, de mivel a kormányok nem avatkoztak be időben megfelelő mértékben, így a felzárkózási pálya megtört és az ország válságba sodródott. A nehéz helyzet utáni fellendülés azonban újra jó pályára állíthatja az Argentin gazdaságot, ezt jelzi, hogy 2004-ben 9%-kal nőtt a reál GDP.

Brazília fejlődésére is hatással volt a térségbeli pénzügyi válság. A visszaesés viszont korántsem volt olyan nagy mértékű, mint Argentínában. Chilében a makrogazdasági mutatók folyamatos javulását figyelhetjük meg. A 6%-os éves növekedési ütem, az infláció 1%-os mértékével és az országban lévő külföldi működőtőke állomány által termelt profit országban

⁷ Csáki György, Sírjunk – újra – Argentínáért? <http://www.gki.hu/index.php?id=236&lang=hu>, 2002. november 8.

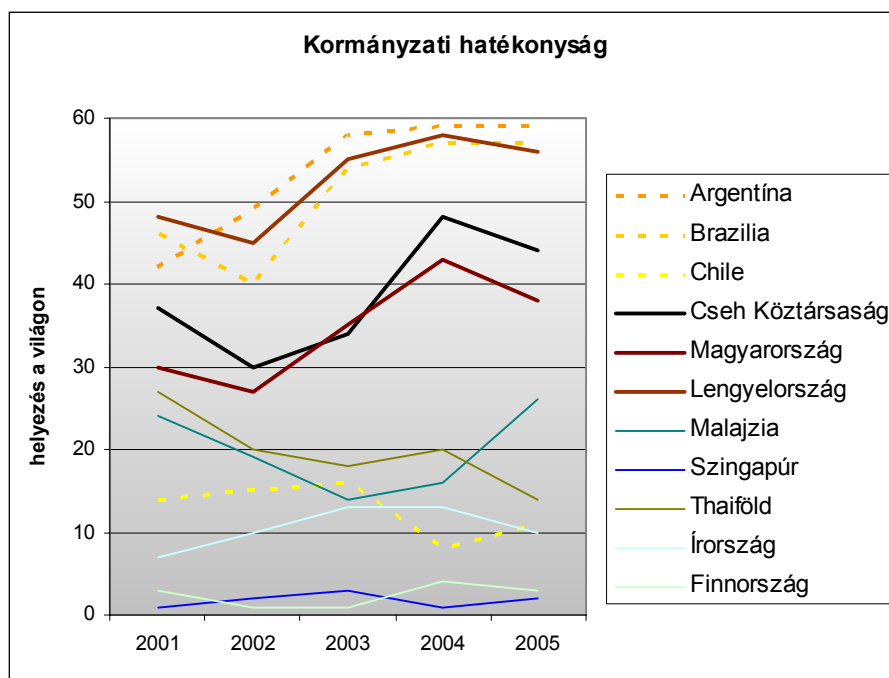
tartásával az ország stabil növekedési pályára állt, amit az is jól jelez, hogy régióban lezajlott gazdasági válság itt rontotta legkevésbé a makrogazdasági teljesítményt.

Mindhárom kelet-közép európai felzárkózó gazdaság teljesítménye visszafogottabb volt a másik két térséghez viszonyítva. A bruttó hazai termék növekedése jellemzően 4-5%-os, viszont kiegyensúlyozottabb a növekedés, mint például a dél-amerikai régióban. A gazdaságok sikeres integrációs folyamat részesei, az Európai Unió tagjaivá váltak, ez nagymértékben hozzájárulhat a felzárkózási folyamatuk felgyorsulásához. Az országok részeseivé váltak az európai egységes piacnak, mindegyik ország az európai monetáris övezet részévé kíván válni, ezért a gazdaságaikat a maastrichti konvergencia kritériumok elérése irányába terelik. Az eurózónához való csatlakozással, a közös valuta által tovább mélyülő integrációval könnyebben bekapcsolódhatnak a világ gazdaság főáramába, így képessé válhatnak a felzárkózási folyamat felgyorsítására.

A negyedik csoport két tagja közül Finnország teljesítménye kevésbé jó. A makrogazdasági mutatói az elmúlt öt évben a harmincadik hely környékére elegendőek. Szerepet játszik ebben a távközlési ipar gyengélkedése is, mely a finnországi gazdaság egész teljesítményére rányomta bélyegét. Írország mutatói rendkívül jók, az országba érkezett nagy mennyiségű külföldi működőtőke által hajtott gazdaság jött létre. Az egy főre jutó befektetett tőke összege kiugróan magas, 35000 dollár/fő körüli értéket ért el 2004-ben⁸.

A tőkebeáramlással szinte azonos mértékben változott a gazdaság teljesítménye is, ahogy a tőkeáramlás kicsit megtorpant a 2001-es évben, a gazdaság teljesítménye is erre azonnal reagálva visszaesett. Igaz, hogy duális gazdaság jött létre, de a versenyképes transznacionális társaságok beruházásainak eredményeképpen az alacsonyabb hozzáadott értéket termelő hazai vállalatok kevésbé jó teljesítménye ellenére is az első tízben tud makrogazdasági teljesítmény szempontjából lenni, és a négy versenytényező csoport közül ez a teljesítmény és a gazdaság hatékonysága az, ami a versenyképességének gerincét alkotja. Felzárkózás szempontjából tehát a külföldi működőtőke befektetéseken keresztül megvalósított „take-off” pálya egy lehetséges út.

Ábra 3.

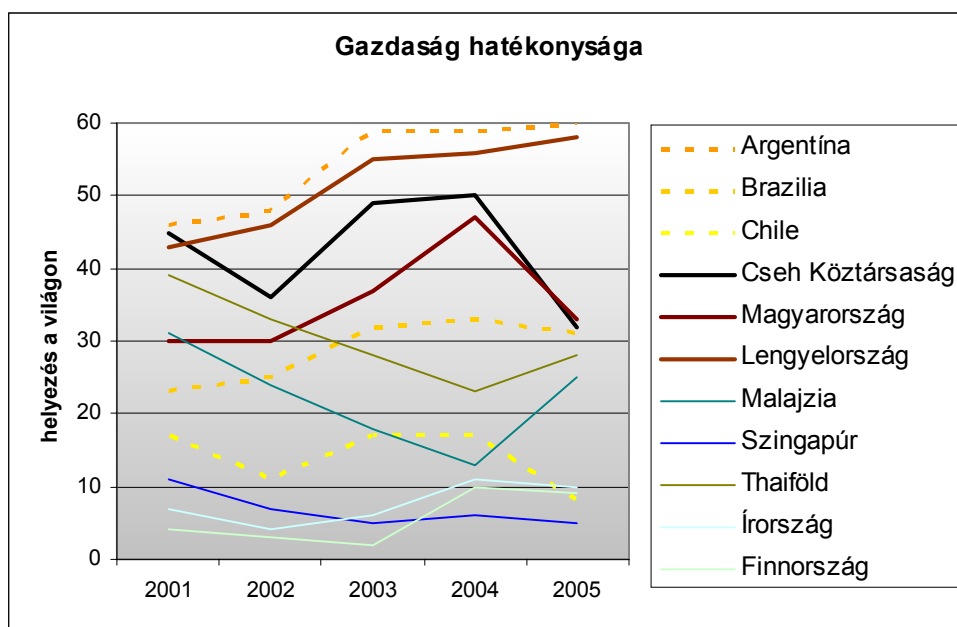
Forrás: IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

⁸ UNCTAD FDI Database, www.unctad.org/statistics

A kormányzati hatékonyság az elemzésben részt vevő elemei a fiskális politika, a kormányzati intézményrendszer hatékonysága, az üzleti környezethez kapcsolódó jogszabályalkotás és érvényesítés, az igazságszolgáltatás és a politikai stabilitás. Ezen a területen is Szingapúr az élenjáró, a világ egyik leghatékonyabb kormányzati szerepvállalásával járul hozzá a gazdaság versenyképességéhez. A dél-amerikai országok esetében válik nyilvánvalóvá, hogy a gazdasági teljesítményeket nagymértékben ronthatja a kormányzat kevésbé hatékony működése. Az elodázott reformok, az államadósság kordában tartásának képtelensége, a túlzott ígéretek, a bizonytalansági faktorok rontják a versenyképességi mutatóit az országoknak.

Ugyanakkor a hatékony kormányzati munka – amit például Finnország esetében figyelhetünk meg – nagy versenyelőnyt jelenthet egy gazdaság számára. A közép-európai államok átlagos teljesítménye a társadalmak szociális érzékenysége, valamint a gazdaság teljesítményéhez képest erős szociális háló fenntartásának költségei nehezítik helyzetüket. A kormányzati szervek nem hatékony felépítésének gyökeres megváltoztatására egyik országban sem került még sor.

Ábra 4.

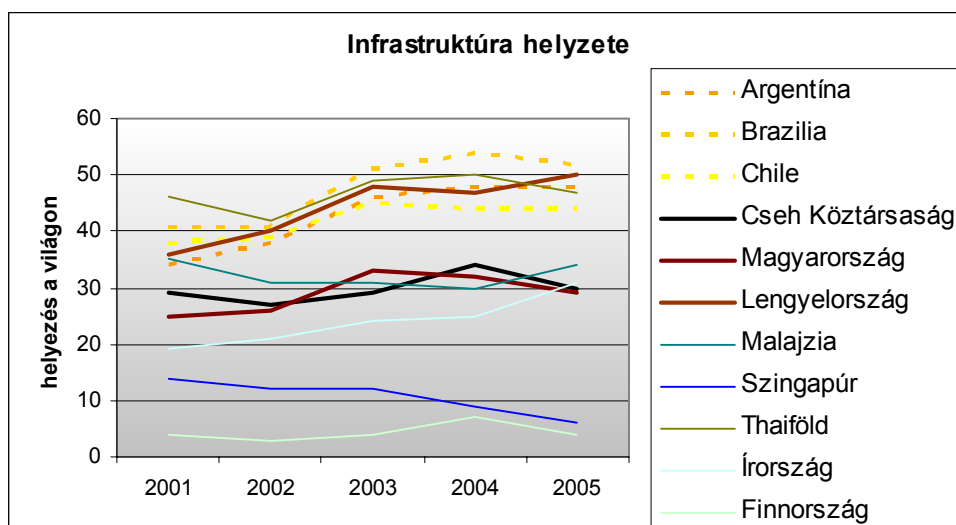
Forrás: IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

A gazdaság hatékonyságának összetevőiként a termelékenységet, a bankszektor fejlettségét, a menedzsment képességek működési hatékonyságát, a gazdasági szereplők flexibilitását, a nemzeti kulturális értékeket veszi figyelembe a fenti rangsor.

Ezen a téren is nagy fejlődés zajlott le a távol keleti országoknál, valamint Chile esetében. A termelékenység terén Lengyelország és Argentína lemaradása jelentősebb, a közép-kelet európai országok közül Csehország és Magyarország esetében a termelékenység az egyik legjelentősebb versenyképességi tényező, Magyarország esetében például a feldolgozóiparban működő transz- és multinacionális vállalatoknál különösen magas és folyamatosan növekvő termelékenységi rátákat találhatunk⁹.

⁹ Szanyi Miklós, Külföldi tőke és ágazati versenyképesség, MTA VKI Műhelytanulmányok, 63. szám, 2004. október

Ábra 5.

Forrás: IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

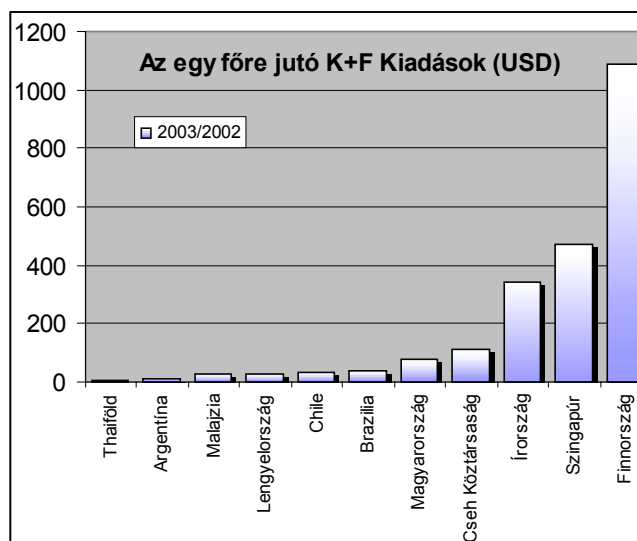
Az infrastruktúra helyzetét bemutató rangsor az alapvető, a technológiai, a tudományos infrastruktúra, valamint az egészségügy, a környezet és az oktatás mutatószámait tartalmazza.

Ebben három jól elkülöníthető csoportot találhatunk, itt az első csoport előnye nem jelentkezik. Argentína, Brazília, Chile, Lengyelország és Thaiföld a leggyengébben teljesítők csoportja. Mindegyikükönél megfigyelhető a középfokú és felsőfokú oktatásban résztvevők arányának alacsony szintje, az út- és vasúthálózat elégtelen kiépítettsége.

Alacsony a bejegyzett nemzetközi szabadalmak száma, jelentősen alacsonyabb a kutatás fejlesztési kiadások GDP-ben mért aránya. Amíg ez Finnország esetében tartósan 3,5% körüli érték, Szingapúrban 2,2%, addig Thaiföldön 0,26%, Argentínában 0,41%, Malajziában 0,69%.

Szemléletesen mutatja a kutatás fejlesztési tevékenység intenzitását az alábbi ábra:

Ábra 6.

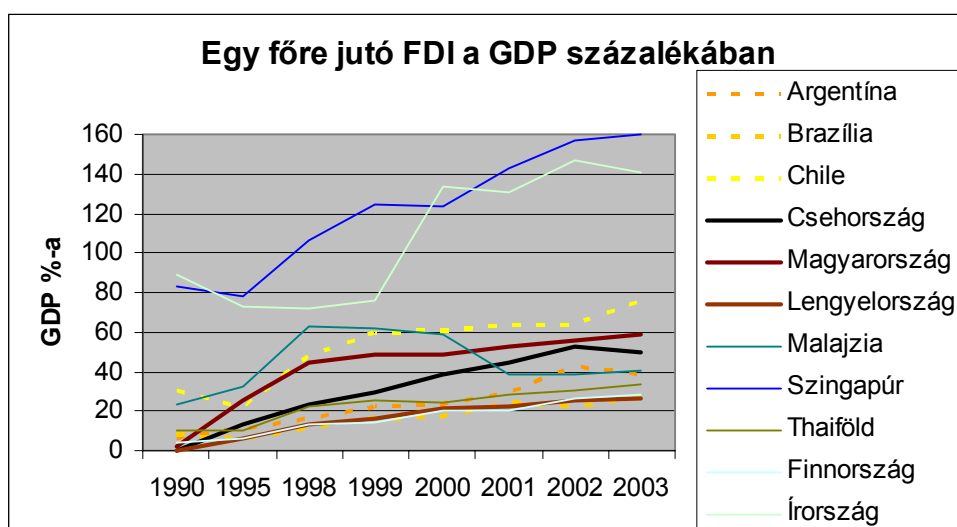

Forrás: UNCTAD Handbook of statistics, FDI Database, www.unctad.org/statistics

Az egy főre jutó kutatás fejlesztési kiadások összege mutatja igazán az országok közötti különbségeket ezen a téren. Jól látható, hogy a sikeresen felzárkózott gazdaságok az innovatív képességeik fejlesztésére jóval többet költenek fejlődő társaiknál. A finn példa a felzárkózási pálya utolsó fázisát jelzi, amikor a technológiaintenzititás, innováció vezéreltség és K+F által hajtottá válik egy gazdaság. A fent említett három kritikus tényező húzza le az infrastrukturális fejlettségét a leggyengébb országsoportnak. Magyarország és Lengyelország esetében a szállítási lehetőségek színvonala közepesnek mondható, egyre erősebb a kutatás fejlesztés szerepe a két országban, technológia intenzív iparágak érkeznek a külföldi működőtőke által. Mindkét országban nagymértékben nőtt az üzleti K+F kiadások szintje, ami nagy lehetőségeket nyújt a felzárkózási út fejlettebb szakaszába lépésre.

A versenyképesség szempontjából vizsgált országokban a gazdaság fejlődésével párhuzamosan nőtt a működőtőke állományának mennyisége.

Ábra 7.

Forrás: IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november

Mint ahogy az ábrán látható, a felzárkózás utolsó fázisában lévő Szingapúr nagy mennyiségű külföldi működőtőkét halmozott fel, az éves GDP-je 160%-a az állomány. Hasonlóan Írországhoz, akik a működőtőke bevonáson keresztül érték el a meglévő fejlettségi szintjüket. A második csoportba tartozó Chile, Magyarország és Csehország adatai is azt mutatják, hogy a GDP egyre nagyobb százalékát kitevő mennyiségű működőtőke beruházás történt az országokban. A fejlődési pályán elindult országok mindegyikének esetében látható a tőkeállomány folyamatos növekedése.

A vizsgált országok közül tehát Argentína és Brazília a felzárkózás első szakaszában vannak, a meglévő erőforrásaik kihasználásával érhetik el a fejlődés következő szintjét. Láthatóan náluk a jó makrogazdasági teljesítmény javuló gazdasági hatékonysággal párosul. A gazdaság két fő hajtóereje a relatív olcsó munkaerő és a természeti erőforrások. Ugyanakkor a kormányzati hatékonyság jelentős lemaradása hátráltatja a növekedést, valamint az infrastruktúra rossz helyzete rontja a versenyképességet. A kutatás fejlesztési kiadások szintje jelzi, hogy ezen országok még nagyon messze járnak a felzárkózás végső szakaszától.

Malajzia és Thaiföld esetében a makrogazdasági teljesítmény még a dél-amerikai országoknál is erőteljesebb, ennek egyrészt a térségbe áramló külföldi működőtőke nagyobb volumene, másrészt a munkaerőköltség alapú versenyképesség erőteljesebb mivolta az oka. Az infrastrukturális elmaradottság azonban jelentős. Ők már a második fázis felé tendálnak, viszont a gazdasági szerkezetük jelentős kettősséget mutat. Nagy termelékenységbeli különbségek

vannak a külföldi működőtőke által birtokolt területek és a hazai gazdaság között. Ezek feloldása a technológiák implementálásán, és a nemzetközi vállalatok ellátó rendszereibe való bekapcsolódáson keresztül lenne megvalósítható.

A közép-kelet európai országok átalakulását elsősorban a külföldi működőtőke beruházások valósítják meg, a kormányzatok többé kevésbé megfelelő¹⁰ fejlesztési programokon keresztül igyekeztek a gazdaságaikat fejlődési pályán tartani, mely az Európai Unióhoz való csatlakozás által a nemzeti fejlesztési tervekben realizálódik. A külföldi működőtőke szintje viszonylag magas ezekben az országokban, Csehország és Magyarország egyaránt exportorientált erőteljesen nyitott gazdaság. A makrogazdasági teljesítményük az Európai Unióhoz viszonyítva jó, világszinten és jelen összehasonlításban azonban meglehetősen gyenge.

Az infrastruktúra helyzete átlagos, a kutatás fejlesztési kiadások több éves tendenciában növekednek, ez is jelzi, hogy ezen országok a második fázisból a harmadik fázis felé tendálnak, igyekeznek a beruházás hajtotta gazdaságukat egyre inkább technológia és innováció által hajtottá tenni. Ebben jelentős szerepük van az egyre magasabb hozzáadott értéket termelő high-tech iparágaknak. Fontos hogy itt nem a magas technológiai szintű iparági termelés munkaigényes részét végzik már el, hanem egyre több a kihelyezett kutató fejlesztő, tervező központ, akik a valós fejlődés szívévé válhatnak, ha sikerül őket a gazdaságba integrálni, nem pedig enklávét¹¹ szerűen kizárólag a transznacionális társaság hálózatához kapcsolódva az itteni erőforrásokat kihasználva működnek.

A fejlődésben a legmagasabb szinten jár Szingapúr, ahol az általános technológiai szint magas, a makrogazdaság teljesítménye kiváló, a kormányzat hatékonysága még az Egyesült Államokat is megelőzi, és jelentős összegeket költenek kutatás fejlesztésre. Ezzel párhuzamosan jelentős a külföldi tőkebevonás mértéke, sőt bizonyos területeken már jelentős tőkeexportórré is váltak. Várhatóan az ő felzárkózási folyamatuk lesz a leggyorsabb, ráadásul ők ötvözni próbálják az írországi külföldi működőtőkére alapuló és a finnországi kutatás fejlesztésre alapuló felzárkózási pályát. Ezzel azonban sokat kockáztatnak, hiszen a külföldi működőtőkére alapozott exportorientált fejlődés miatt rendkívül érzékenyek a világpiac rendellenességeire, a helyi válságokra, másrészt a kutatás fejlesztésbe investált jelentős összegek megtérülése általában hosszú távú, és kiszámíthatatlan.

¹⁰ Éltető A. és M. Sass [1998]: Motivations and behaviour of foreign investors in Hungary with respect to their export activity. IWE Working Paper, Budapest, Institute for World Economics.

¹¹ Mészáros Ádám [2004]: A magyarországi közvetlen külföldi működőtőke beruházások export-enklávé jellege, Külgazdaság, 48. évfolyam 4. szám

3. Felzárkózás és a külföldi működőtőke áramlás

A külföldi működőtőke állománya a fenti gazdaságok mindegyikében jelentős. A vizsgált fejlődő országokban a befektetett tőke állománya 2004-ben 694 milliárd dollár¹² volt. Ez minden egyes lakosra vetítve átlagosan 6537 dollárt jelent. A felzárkózásban játszott szerepének vizsgálatához először tisztázom a külföldi működőtőke fogalmi kereteit, majd megvizsgálom az egyes – gyakran egymásnak ellentmondó – elméleteket.

3.1 A külföldi működőtőke áramlás formái

A külföldi beruházások két alapvető formája:

- **Közvetlen külföldi tőkeberuházások**¹³: külföldi működőtőke beáramlásról akkor beszélhetünk, ha valamely nem hazai gazdasági befektető valamely hazai vállalatban legalább 10%-os tulajdoni részesedést szerez, vagy részesedését legalább ekkora mértékben növeli. A legfontosabb jellemzője, hogy a befektető élni kíván a tulajdonosi jogaival, célja egyrészt a jövedelmező befektetés - mint alapotívum -, másrészt a külföldi vállalatok feletti részleges vagy teljes kontroll megszerzése révén üzleti céljainak elérése.

A külföldi működőtőke befektetések **formájuk szerint** négy csoportba sorolhatók¹⁴:

- új vállalat alapítása külföldön
- már létező vállalat ellenőrzését biztosító tulajdonhányad felvásárlása
- külföldi vállalat nyereségének újrabefektetése
- hitelezés vagy alaptőke emelés az anyavállalat és külföldi leányvállalata között

- **Portfólió-beruházások**: likvid eszközökbe történő befektetés. 10% alatti részvénybefektetések, állampapírok, nemzeti valuták és pénzügyi derivatívok tartoznak ide. Fontos jellemzője, hogy a tulajdonos nem törekszik a tulajdonjogának a vállalat ellenőrzésére történő felhasználására, a cél a megtakarítások jövedelmező befektetése. Ezen befektetések mozgása a leggyorsabb a világon, s így a legnagyobb a kockázata annak, hogy egy országból kivonják a befektetők. Az ilyen típusú „forró tőkének” jelenléte egyfelől jelentheti egy viszonylag olcsó, és könnyen elérhető finanszírozási forrást, a vállalatok beruházási igényének, ugyanakkor azonban magában hordozza (éppen gyors, heves reakciója miatt) esetenként a megalapozatlan tőkemenekítési politikák bekövetkeztét, melyek valóban megrendítik egy-egy térség valutáit, visszavetik növekedését. Mára világossá vált, hogy nem teljesen egészséges az, ha egy térség gazdasági fejlődését csupán a portfólió befektetésre alapozza. Dolgozatomban a portfólió-befektetésekkel nem foglalkozom.

Az esetek nagy részében a 10 % feletti tulajdonszerzést statisztikailag már a közvetlen beruházásokhoz sorolják, más forrásoknál ez a határ 20 %. Gyakori probléma a kivitt és a behozott tőke állományi adatainak különböző megállapítási módszere. Nem minden ország közöl megfelelő adatot. Például hazánk esetében a tőkeáramlási adat nem tartalmazza a visszaforgatott profitot, ami pedig a mi tőkeáramlási stádiumunkban jelentős szereppel bír.¹⁵

¹² UNCTAD FDI Database, www.unctad.org/statistics, 2004

¹³ Szinonimaként használom az FDI (foreign direct investment) és a KMT rövidítéseket

¹⁴ Árvai László Külföldi Tőkeberuházások Közép-Kelet-Európában, KJK 1995. Az UNCTAD az első kettő csoportot egyként kezeli

¹⁵ Antalóczy K., Sass M. [2002]: Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke beáramlásban – statisztikai elemzés. Külgazdaság, 7.-8. szám.

Az eltérő statisztikai számbavételi elvekből származó, néhol elég jelentős különbségek kiküszöbölésére dolgozatomban elsődleges forrásként az UNCTAD és az OECD adatait és módszertanát használok.

3.2 A külföldi működőtőke gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásait magyarázó elméletek

Az FDI a gazdasági növekedésre gyakorolt hatását elméleti oldalról közelítve kétféle megközelítéssel találkozhatunk¹⁶:

- **Neoklasszikus növekedési modell:** az elmélet szerint a közvetlen külföldi tőkebefektetések hosszú távon nem befolyásolják a gazdaság növekedését. Figyelembe kell venni azonban, hogy a modell alapfeltevéseit is, amelyek: állandó mérethatékonyság, az inputok csökkenő határterméke, az inputok közötti pozitív helyettesítési rugalmasság és tökéletes verseny. Az FDI exogén növekedése az egy főre eső tőke mennyiségét növeli, de ez a feltételek miatt csak ideiglenes lehet, hiszen a tőke csökkenő megtérülése határt szab ennek a növekedésnek. Az FDI a hosszú távú növekedés ütemét két exogén tényezőre gyakorolt hatásán keresztül befolyásolhatja: az egyik a *technológiai fejlődés*, a másik pedig a *foglalkoztatott munkaerő mennyiségének változása*. Vagyis a (közvetlen külföldi) tőkebefektetés hatása akkor lehet pozitív növekedési szempontból, ha az országban a technológia szintjét, illetve a foglalkoztatottságot emeli.
- Az **endogén növekedésemélet**, amely már nem tartja meg a tökéletes verseny feltételét, nagyobb teret ad az FDI növekedésre gyakorolt hatásának. Ebben az elméleti keretben a beruházás, és így az FDI, a kutatás-fejlesztésen vagy a humántőkére gyakorolt hatásán keresztül befolyásolhatja a növekedés ütemét. Még ha a tőke megtérülése csökkenő is, externáliákon keresztül hathat az FDI a növekedésre. Ilyen lehet egyrészt a helyi gazdaságba a leányvállalatok keresztül „kiszivárgó” tudás (szervezeti formák, a humántőke minőségének javítása, az állótőke minőségének javítása), másrészt a leányvállalatok helyi vállalatokkal való különféle kapcsolatainak keresztül érkező hatások. Közülük kiemelhető hatások például a vegyes vállalatok működése, a technikai-technológiai kapcsolatok létrejötte, a technológiatranszfer, a köztes termékek eladása, a piacra jutás, a finanszírozási feltételek javulása, a leányvállalatok jelenléte révén keletkező intenzívebb verseny. „Ezek a tényezőkön keresztül egyrészt a leányvállalat, másrészt a kapcsolódó vállalatok termelékenységére nő meg a fogadó gazdaságban. A technológiatranszfer és a helyi tovagyűrűző hatások létezése megakadályozza, hogy a tőke határtermelékenysége csökkenő legyen, és így lehetővé teszi a hosszabb távú, endogén tényezők által generált magasabb rátájú növekedést. Tehát annak, hogy az FDI a fogadó gazdaságra pozitív hatást gyakoroljon, egyik feltétele, hogy ezek az externáliák létezzenek.”¹⁷

A két elméleti irányzat mellett az empirikus kutatások is részben pozitív, részben negatív hatásokat mutattak ki:

¹⁶ Sass Magdolna [2003]: Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőkével kapcsolatos gazdaságpolitikák. PM Kutatási Füzetek, 3. szám.

¹⁷ Antalóczy K., Sass M. [2002]: Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke beáramlásban – statisztikai elemzés. Külgazdaság, 7.-8. szám.

Táblázat 2.

Pozitív kapcsolatot kimutató empirikus tanulmányok	Szignifikáns pozitív kapcsolatot nem találó elemzések
<p>- Gregorio és Lee [1998]:¹⁸ ha a humántőke minősége és a tőkeabszorpciós képességek meghaladnak egy bizonyos szintet akkor a közvetlen külföldi tőkebefektetések jelentősen emelhetik a gazdaság felzárkózási ütemét.</p> <p>- Hermes és Lensink [2000]:¹⁹ fejlődő országok esetében rendkívül fontos – az előző kettő elemen túl – a pénzpiac fejlettsége is a pozitív hatások eléréséhez.</p> <p>- Campos és Kinoshita [2002]:²⁰ az átalakuló gazdaságok 1990-1998 közötti vizsgálata során megerősítik az FDI és a gazdasági növekedés közötti szignifikáns pozitív kapcsolatot.</p> <p>- Xu [2000]:²¹ az FDI erősíti a tényezőtermelékenység növekedését.</p>	<p>- de Mello [1999]: több országot nemzetgazdasági adatok alapján elemezve nem talál egyértelmű pozitív kapcsolatot az FDI és a gazdasági növekedés között.</p> <p>- Lipseý [2002]:²² a befogadó ország szerkezetére jelentős a hatás, de a spilloverek nem mutathatóak ki egyértelműen</p> <p>- Hunya [2002]:²³ A csatlakozó országokban a feldolgozóipari szerkezetváltás erősen függ az FDI-beáramlástól, a külföldi részvételű vállalatok előnyei termelékenységben, exportban, beruházásokban és nyereségben a hazaiakhoz képest, dualitás az egyes gazdaságokban. Technológiatranszfer létezik, spilloverek nem.</p>

Véleményem szerint ha a befogadó ország megfelelő adottságokkal bír a fenti táblázatban megjelölt területeken (oktatás helyzete, humán erőforrások, fejlett pénz- és tőkepiac, fejlett bankrendszer, megfelelő abszorpciós képesség) akkor a pozitív hatások kerülnek túlsúlyba, a negatív hatások, mint a dualitás, a szerkezeti függőség, a transznacionális vállalatok enklávé jellegű működése egyre kevésbé jelentkezik, de csak a felzárkózási folyamat legvégére szűnnek meg teljesen.

3.3 Miért eszközölnék külföldi tőkebefektetéseket a nemzetközi gazdaság szereplői?

A KMT áramlást magyarázó elméletek arra keresnek magyarázatot, hogy egy vállalatot milyen tényezők és motivációs elemek késztetnek arra, hogy termelésük bizonyos részét külföldi országba helyezték. A működőtőke elméletekre jelentős hatást gyakorolt a nemzetközi kereskedelmet magyarázó elméletek fejlődése. A korai elgondolások szerint a kereskedelem magas volumenét az eltérő adottságú országok között valószínűsítették, és ehhez hasonlóan a külföldi működőtőke befektetések motivációinak is az eltérő tényezőadottságok és az ennek következményeképpen létrejövő árdifferenciákat tartották a tőkeáramlás kiváltó okának. Ha egy meghatározott A ország egy vállalata B országban olyan jelentős komparatív költség-

¹⁸ De Gregorio, J. & Lee, J-W., [1998] How does foreign direct investment affect economic growth? Journal of International Economics, Elsevier, vol. 45(1), pages 115-135

¹⁹ Hermes N., Lensink R. [2000]: Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. University of Groningen, SOM Theme E Working Papers, No. 27. – idézi Sass Magdolna [2003a]

²⁰ Campos N. F., Y. Kinoshita [2002]: Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Economies. William Davidson Institute Working Paper No. 438. – idézi Sass Magdolna [2003a]

²¹ Xu, B. [2000]: Multinational Enterprises, Technology Diffusion, and Host Country Productivity Growth. Journal of Development Economics. www.bu.edu/econ/ied/seminars/pdf/ky_Sept2002.pdf

²² Lipsey, R.E. [2002] Home and Host Country effects of FDI, NBER Working Papers 9293. <http://www.nber.org/papers/w9293.pdf>

²³ Hunya G. [2002] Recent Impacts of FDI on Growth and Restructuring in Central European Transition Countries. WIIW Research Report No. 284. WIIW Vienna.

előnyrel tudna termelni, az A országban folytatott termeléshez képest, ami felülmúlja a B országban létrehozandó leányvállalat létrehozásának és működtetésének költségeit, akkor a szóban forgó A országbeli vállalat nagy valószínűséggel létrehozza a befektetést B országban. Tehát, ha a vállalati döntés a nettó pénzáramok alapján történik, és a külföldi beruházás elfogadható kockázati szinten képes pozitív nettó jelenértéket produkálni, akkor a döntés várhatóan pozitív lesz. A vállalatok tehát abban az országban finanszírozzák magukat, ahol a kamatlábak alacsonyabbak, és abban az országban ruháznak be, ahol a tőkéhez jutás költségei magasabbak. A folyamat elméletileg mindaddig folytatódik, amíg a vizsgált országokban a kamatszint kiegyenlítődik, és innentől megszűnik a tőkeáramlás. Ez leginkább a múlt század befektetéseire volt alkalmazható, amikor a tranzakciós költségek nagyon magasak voltak. Jelenleg a tényadatok szerint a fejlett tőkés országok között zajlik le a tőkeáramlás legnagyobb része. Ennek okait ez az elmélet nem tudja feltárni.

3.3.1 Froot és Stein modellje

Froot és Stein²⁴ modelljében adott körülmények között az investáló cég meghozza a beruházási döntést, ezáltal létrejön a termelő egység. Így a változó tényezőkre való érzékenység miatt a vállalat nem megy el addig a pontig hogy az állományi egyensúly beálljon. A várakozások megváltozásának hatása a külföldi működőtőke befektetések ciklikusságát idézi elő, hiszen kedvező változások hatására a vállalatok előrehozzák beruházásaikat, míg kedvezőtlen környezetben elhalasztják azokat. Az elmélet szerint mivel a létrehozott leányvállalat bevételei és költségei is nagyrészt az adott ország devizájában merülnek fel, az árfolyamkockázat csak a repatriált profitokat érinti. A külföldi működőtőke beruházás előnyt élvez a portfólió-befektetésekhöz képest, hiszen az árfolyam és egyéb külső kockázati tényezők pozitív korrelációban állnak a befektetés volumenére nézve, addig a kapcsolat a portfólió-beruházások esetén épp negatív.

3.3.2 Az OLI paradigma

A működőtőke befektetéseket egyaránt befolyásolják mikro- és makroökonómiai tényezők. A különböző elemeket összeolvasztó elmélet **Dunning OLI paradigmája**,²⁵ aminek a legfontosabb elemeit a *tranzakciós költségek elméletéből*, az *internalizációs elméletből* és a *stratégiai menedzsment megközelítésből* merítette. Az **eklektikus elmélet** legfőbb hipotézise az, hogy a vállalat az exporttal szemben akkor részesíti előnyben a működőtőke beruházást, ha ezzel a cég tulajdonosi és tranzakciós költségelőnyökre tehet szert, valamint a helyi termelési feltételek is kedvezőek.

Az OLI paradigma három csoportba gyűjti azokat a motivációkat, amelyek egy vállalatot külföldi működőtőke beruházásra készítenek. A motivációk mindegyike abból fakad, hogy egy terjeszkedni készülő vállalat a terjeszkedés előtt és után egyaránt előnyöket birtokol azon gazdaság vállalataival szemben, ahová behatolni készül, továbbá azon vállalatokkal szemben, akik ezen a meghatározott piacon - a belépési korlátokat túl magasnak tartva – csupán exporttal jelennek meg.²⁶

²⁴ Froot, K.A. – Stein, J.C. (1991) Exchange rates and FDI: an imperfect capital markets approach. Quarterly Journal of Economics No. 4.

²⁵ Dunning J.H [1993]: Multinational Enterprises and the Global Economy. Addison-Wesley Publishing Company.

²⁶ Oszlay András: Elméletek és tények a külföldi működőtőke befektetésekről MNB Füzetek 1999/11

- **Tulajdonosi előnyök:** azok a termékek és termelési eljárások, amelyek a terjeszkedő vállalat sajátjai és amelyekkel más cégek nem rendelkeznek, mert azok vagy jogi védelem alá esnek, vagy nem is lenne képes más cég a reprodukálásukra. Egyrészt tehát materiális javak tartoznak ide, amelyek szabadalmi védelem alá esnek, másrészt olyan immateriális javak, amelyek elegendő előnyt biztosíthatnak ahhoz, hogy ellentételezzék a külföldi termelés addicionális költségeit. A tulajdonosi előny tehát már akkor egy vállalat birtokában van, amikor még nem döntött a közvetlen külföldi befektetésről.
- **Lokációs előnyök:** a fogadó ország piaca által nyújtott előnyök, tehát csak akkor áll egy vállalat rendelkezésére, ha a KMT befektetést már végrehajtotta. Például egy befektetés előnyös lehet a piac eléréséhez, ha az adott országba való beszállítás költségei magasak, ráadásul vámokkal vagy kvótákkal korlátozzák az áruk szabad mozgását. Más szempontból elhelyezkedési előnyöket biztosíthat a bőségesen rendelkezésre álló természeti és emberi erőforrásokhoz való hozzájutás lehetősége. A nem exportálható szolgáltatásoknál a piac megszerzése jelenthet alapot a beruházásra.
- **Internalizációs előnyök:** egy meghatározott vállalat unikális termékét, gyártási eljárását nem szívesen ad át más cég számára. A licenc átadással vagy közös vállalat alapításának lehetőségét méri össze az internalizációs előnyök kihasználásához szükséges fix beruházási költségekkel. Egy know-how, vagy gyártási eljárás átadásakor fel kell fednie ezek jellegzetességét ahhoz, hogy a megállapodás létrejöhessen. Egy ilyen megállapodásnál mindkét félnek jelentős kockázatot kell vállalnia. Az átadónak azt, hogy lemásolják az eljárást, az átvevőnek pedig a rendszer valódi használhatóságát és profittermelő képességét kellene láthatatlanul megbecsülnie. A járulékos kockázatok szerepe a vállalati döntésekben jelentősen befolyásolta az üzletek létrejöttét. Ezen előnyök jelentőségét mutatja az is, hogy a licence jellegű megállapodások volumene elenyésző a külföldi működőtőke beruházások mértékéhez képest.

A felzárkózó országokban az egyes felzárkózási fázisokban általában egyre magasabb hozzáadott értéket előállítani képes iparágakba érkezik a tőke. A vállalati belső és környezeti motivációs tényezőket is figyelembe vevő elméleteket összefoglalóan fázis modelleknek nevezhetjük, mert bennük az országok és a vállalatok eltérő fejlettségi szintjének következtében a tőkeáramlások különböző fázisai figyelhetők meg.

3.3.3 Vernon termékciklus-hipotézise

Az elmélet szerint a verseny folyamatos innovációra készíti a vállalatokat. Az innováció azonban meghatározott piaci körülményeket, képzett munkaerőt, igényes termékek iránti erős keresletet, a legújabb technológiákhoz való hozzáférést követeli meg. Ezek együttesen a fejlett országokban vannak jelen. Az innovátor vállalat egy darabig monopol előnyöket élvez az új termékével kapcsolatban, így kizárólag a hazai piacra való termelése is gazdaságos, mert a határköltségeit meghaladó árat érvényesíthet. Később a versenytársak felzárkózásával ugyanazon fogyasztói igényekre hoznak létre termékeket. Az innovációt véghezvivő számára a versenyelőnye megtartásához költségeket kell csökkentenie, mert az árazásban versenytársai miatt már nem teljesen független. Mivel a termék termelése sokkal inkább standardizált jelleget ölt, már nem szükséges a legmagasabb képzettségű munkaerő alkalmazása. Mivel a képzetlenebb munkaerő a fejlődő országokban olcsón áll rendelkezésre a termelést kiszervezik a külföldi működőtőke beruházással létrehozott leányvállalathoz. Ebben a szituációban a befektetést nem az eltérő hozadékok indokolják, hanem a vállalat versenyelőnyének biztosítása az adott termék piacán. A relatív tényező-költségeknek megfelelően születik döntés a termelés helyszínéről. A tényező-költségek pedig standardizált termékek esetén az ilyeneket komparatív előnnyel előállító fejlődő országok mellett szólnak.

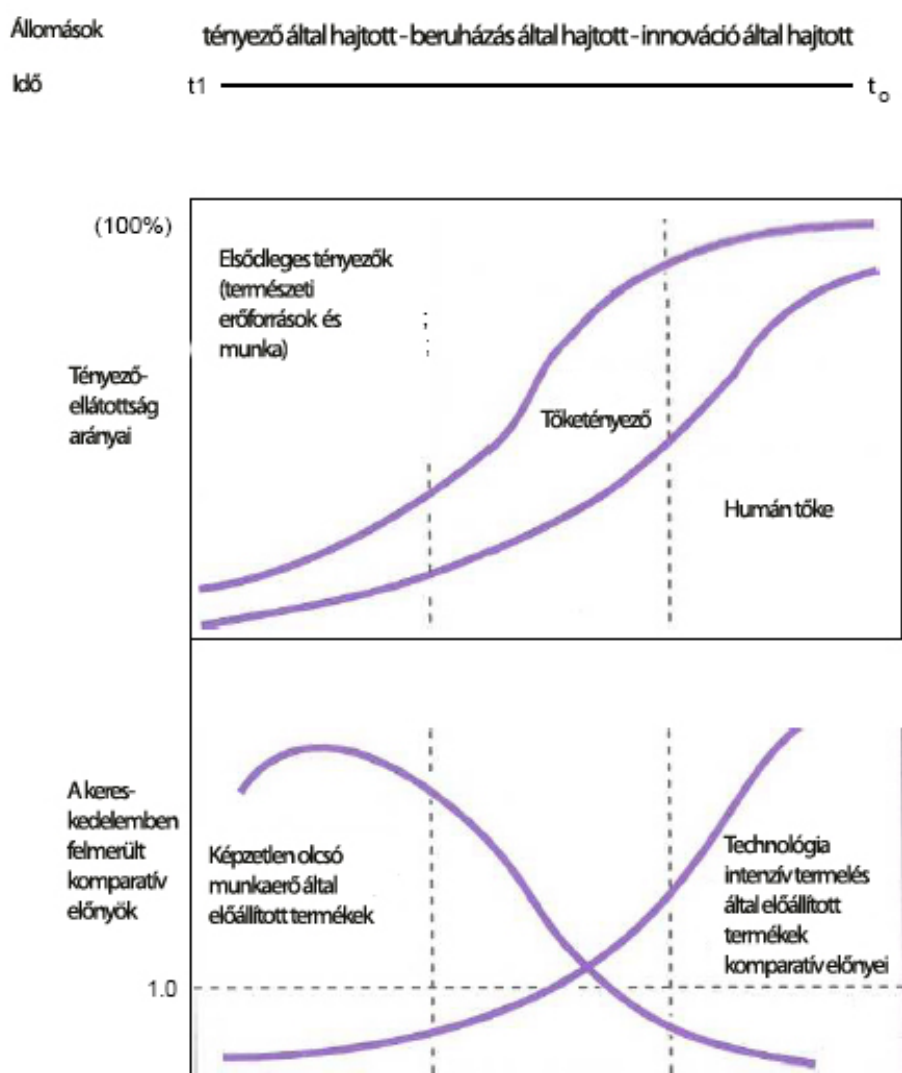
Ez az elmélet igaz magyarázza a fejlett országokból a fejlődő országok felé áramló tőke bizonyos motivációs halmazát, de a fejlett országok közötti nagy arányú tőkeáramlásra nem szolgál elfogadható indokokkal.

3.3.4 Ozawa fázis modellje²⁷

A modell állítása szerint a fejlett és fejlődő államok között lezajló beruházások elsősorban termelési tényezők kihasználására irányulnak, míg a fejlett országok között a piackereső FDI beruházás a jellemző.

Ábra 8.

A fejlődés állomásai, a tényezőellátottság arányai és a komparatív előnyök változása

Beáramló FDI	Tényező kereső	Piac kereső	Piac/technológia kereső
Kiáramló FDI	Kereskedelem támogató, erőforrás kereső	Alacsony költségű munkaerő kereső	Piac/technológia kereső, többletprofit befektetés

Forrás: Ozawa 1992. *Foreign Direct Investment and Economic Development. Transnational Corporations (1) No. 1.* www.unctad.org/en/docs/iteiitv1n1a1_en.pdf

²⁷ Ozawa 1992. *Foreign Direct Investment and Economic Development. Transnational Corporations (1) No. 1.* www.unctad.org/en/docs/iteiitv1n1a1_en.pdf

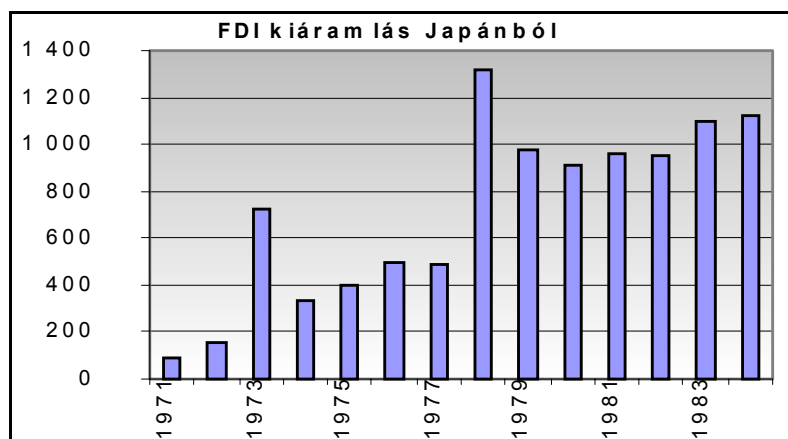
A felzárkózás szempontjából véleményem szerint ez a modell írja le legjobban a felzárkózási pályán bejárható utat.

A Japán gazdaság szerkezetátalakulása

A gazdaság szerkezetátalakulása és az FDI be- és kiáramlás irányának változása jól követhető Japán gazdaságának a második világháború utáni szerkezetátalakulásában, felzárkózásában és a velejáró FDI áramlásban. A gazdaság átalakulásának példájában megtalálható négy fázis első három lépcsőfoka a felzárkózás három szintjével hozható párhuzamba, míg a negyedik fázist elérve a világ élenjáró országaként technológiai úttörőként vesz részt a nemzetközi gazdasági környezetben.

- **Első fázisban** (1950-es évek elejétől az 1960-as évek közepéig tartó időszak): a gazdasági szerkezete a fejlett országokkal összehasonlítva jelentős eltérést mutat és fejlettsége alacsony szintű. Jelentősen növekednek a (gyakran Heckscher-Ohlini iparágaknak nevezett) munka-intenzív iparágak, például a textilgyártás és más alacsony bérköltséget kihasználó termelés. Bizonyos tőkejavak (megtestesült technológiák, berendezések) és licencek (gyártási módszerek) érkeztek az országba. Ezt követően indult meg az FDI kivitel a környező országokba, elsősorban standardizált termelést vitték külföldre. A folyamat különösen felgyorsult az 1970-es évek jén leértékelései következtében. Mint ahogy a japán külkereskedelmi szervezet adatsorából is kiderül ez az 1973-mas és az 1978-as évben volt kiugróan magas. Az 1970-es 100 millió dolláros színtről a nyolcvanas évek elejére 1000 millió dollár körüli szintre emelkedett, és ott állandósult.

Ábra 9.

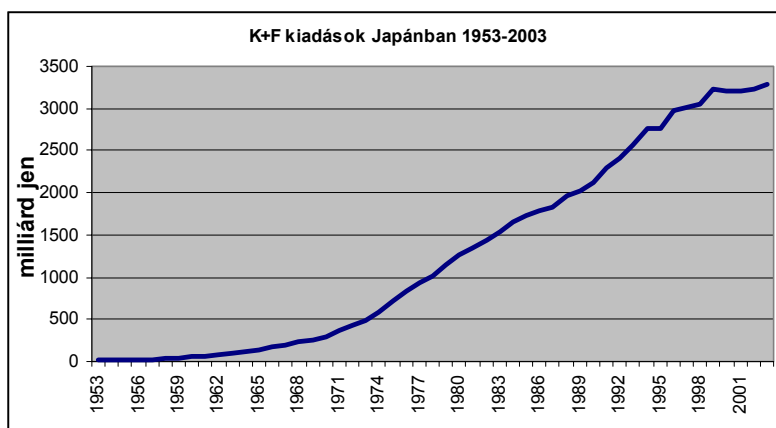

Millió dollárban. Forrás: Japan External Trade Organization, <http://www.jetro.go.jp/en/stats/statistics>

- **Második fázisban** (1960-as évek közepétől az 1970-es évek elejéig): a méretgazdaságossági alapon az acél, a hajóipar és a petrokémiai ipar modernizációja volt a legjellemzőbb a gazdaságra. Fejlett nyugati technológiák licenceken és közös vállalatokon keresztül integrálták a termelésbe elsősorban a gépiparban. A kiáramló FDI 40%-a²⁸ természeti erőforrás kereső és feldolgozó ipari befektetésekre koncentrált.
- **Harmadik fázisban** (1970-es évektől napjainkig): az összeszerelés alapú tömegtermelés – amit Ozawa „differenciált iparágak” előretörésének nevez – a jellemző. Elsősorban tartós fogyasztási cikkek – gépjárművek, elektronikai berendezések – előállítása a fő hajtóereje a gazdaságnak. A technológia adaptációja folytatódott, emellett azonban a hazai kutatás és fejlesztés is jelentős fejlődésen ment keresztül. A K+F kiadások dinamikus és megállíthatatlannak tűnő növekedésnek indultak a hetvenes évek elejétől, és a folyamat egészen napjainkig tart. Ez megalapozta a negyedik fázis ipari szerkezetének kialakulásához szükséges technológiai szintet.

²⁸ Japan External Trade Organization, <http://www.jetro.go.jp/en/stats/statistics>

Ábra 10.

Forrás: Historical Statistics of Japan, <http://www.stat.go.jp/english/data/chouki/17.htm>

A kiáramló FDI elsősorban tengeren túli autóiipari összeszerelő, részegység gyártó befektetések voltak, valamint a magas megtakarítási bázison kialakult bankrendszer megjelenése elsősorban Amerikában és Európában.

- **Negyedik fázisban** (1980-tól napjainkig): magas fokon gépesített, flexibilis termelésre alkalmas ipar kialakulása (Ozawa „Schumpeteri” iparágakként említi). Kutatás és fejlesztés által kifejlesztett új innovatív termékek új anyagok, opto- és mikroelektronikai berendezések gyártására szakosodott iparágak jönnek létre. A beáramló FDI a gyógyszeriparba, a fejlett gépiparba, a kiáramló FDI pedig stratégiai szövetségeket alakítva Európa és Észak – Amerika gazdaságaiban jelent meg.

Forrás: Ozawa 1991/a, 1992. *Foreign Direct Investment and Economic Development. Transnational Corporations (1) No. 1.*

A tényezőellátottság arányait vizsgálva láthatjuk, hogy a viszonylagosan fejletlen gazdasági szerkezet esetén az ország az elsődleges termelési tényezőkben – munkában és természeti erőforrásokban – gazdag, ugyanakkor tőkében illetve humán tőkében szegény. A komparatív előnyei tehát elsősorban az olcsó munkaerőben és erőforrásaiban vannak. A tőke ezeket a lehetőségeket használja ki. A gazdaság fejlődése megindulhat, ha a kormányzat megfelelő stabil makrogazdasági politikát folytat, valamint export orientált a külgazdasági stratégia, és ennek eredményeképp kevesebb lesz a szabad piac korlátozása. A beáramló FDI nő, az országban jelentős szerkezetátalakulás kezdődik, a gazdaság hatékonyabban termel, versenyképesebb termékeket állít elő.

Az országban a bérek jó esetben a termelékenységnek megfelelő mértékben nőnek, ez a megtakarítások növekedéséhez vezet. A társadalom szerkezete jelentősen változik, az emberek egyre nagyobb hányada tud egyre magasabb szintű oktatásban részt venni, az egészségügy állapota javul, ami tovább növeli a termelékenységet. Ehhez ha megfelelő kormányzati infrastruktúra fejlesztési program kapcsolódik, akkor létrejöhet a tőkeigényesebb és képzettebb munkaerőt igénylő beruházások számára a megfelelő üzleti környezet. Egyre több olcsó munkaerőt igénylő alacsonyabb hozzáadott értéket termelő egység kerül külföldre, egyrészt az eddig itt termelő cégek hagyják el az országot, másrészt a hazai befektetők is ebben az irányban eszközölnek befektetéseket a környező országokban és helyettük egyre fejlettebb technológiai, illetve egyre magasabb személyi kvalitásokat igénylő iparágban működő vállalatok települnek az országba.

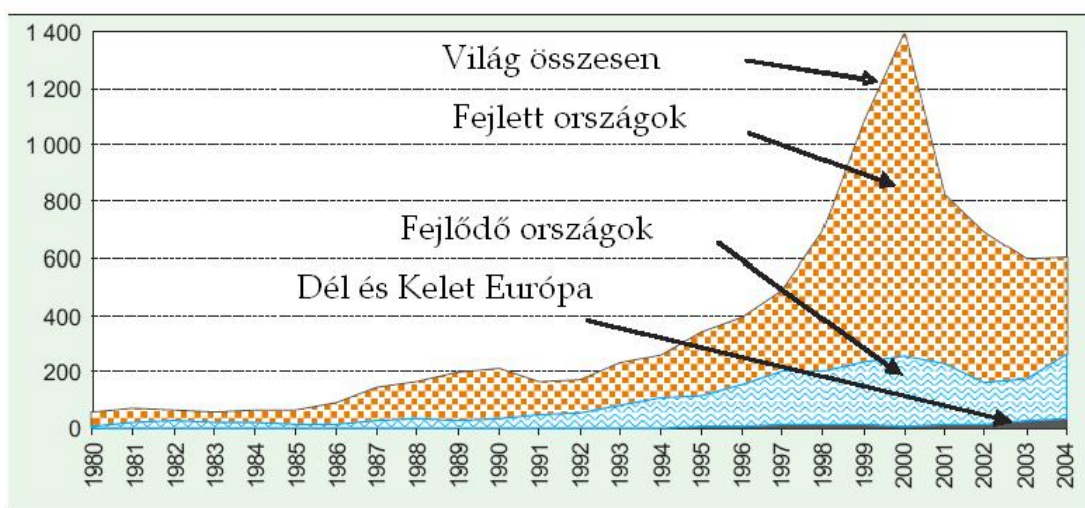
3.4 A működőtőke áramlás trendváltozása a világban²⁹

A felzárkózási folyamat szempontjából a tőkeáramlás trendje fontos tényező. Egy ország szerkezeti átalakulásában, gazdasági fejlődésének beindulásához fontos hogy megfelelő mennyiségű működő tőke érkezzen az országba. Ahhoz, hogy legyenek az országban fejlett technológiával hatékonyan működő multi- és transznacionális vállalatok, akiket egyáltalán meg lehet próbálni az ország gazdaságába integrálni – akár beszállítói rendszeren, akár technológiai vagy bármilyen más spillover hatáson keresztül –, ahhoz szükséges a külföldi tőke bevonását elősegítő, megfelelő szabályozási és támogatáspolitikai környezet.

Ha a világban áramló tőkét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az 1990-es évek utolsó harmadában a fejlett országok által hajtott és közöttük lezajló tőkebefektetések (inflow) exponenciális növekedést mutattak, mely a 2000. évben érte el a csúcspontját, világszinten 1396 milliárd dollárt. Ez az 1980-as 55 milliárdos érték huszonötszöröse, míg az 1990-es év 207 milliárdos értékének is majdnem hétszerese. A befektetett tőkeállomány megtízszereződött, az 1980-as 530 milliárdról 2000-re 5786 milliárd dollárra emelkedett. Látható tehát, hogy az elmúlt húsz évben a nemzetközi tőkeáramlás volumene nagyságrendi változáson ment keresztül.

Ábra 11.

Az FDI inflow globálisan és egyes országcsoportonként 1980 és 2004 között

Forrás: UNCTAD, FDI/TNC adatbázis (www.unctad.org/fdistatistics)

A rekordévet meredek visszaesés követte, 2001-ben 41%-kal, 2002-ben 13%-kal, 2003-ban további 12%-kal csökkent a tőkebeáramlás mértéke. 2004-re ismét 2%-os emelkedés volt kimutatható, így úgy tűnik, ismét fordul a trend. Jelentős változás tapasztalható azonban, ha az FDI áramlásának irányát vizsgáljuk. Amíg az előző évtizedben a fejlett országok közötti működőtőke áramlás volt a domináns jelenség, addig a mostani növekedés fő okozója a fejlődő országokba áramló tőke, ami egyre nagyobb arányt képvisel a világ KMT befektetéseiből. Ez lehetőséget ad a fejlett országoknak a felzárkózási folyamatukban való előrehaladásra.

A fejlett országokban a visszaesés továbbra is jelentős, 2004-ben 14% volt. Különösen erős a csökkenő trend az EU-ban, ahol a 2000-es 722 milliárd dolláros szintről stabil csökkenő irányt mutatva 2004-re 223 milliárd dollárra esett vissza. Jelentősebb emelkedés csak az Egyesült Királyság esetében volt tapasztalható, ahol a 2003-as 20 milliárd dolláros beáramlást a következő év 78 milliárdos szintje követte, így ugrásszerű közel négyszeres emelkedés volt

²⁹ adatok forrása: UNCTAD World Investment Report 2005.

tapasztalható. A 10 új EU tagország számára csupán 2003 volt gyengébb év, az elmúlt 5 évben stabilan 20 milliárd dollár körüli éves tőkebeáramlás volt tapasztalható. Észak Amerikában három év után ismét növekedésnek indult tőke beáramlása. Mint láthatjuk az 1980-as évek közepétől tartó emelkedő trend éles törése után nem határozhatunk meg általános irányát az FDI áramlásnak globálisan, így a jelenlegi helyzet jobb megértéséhez szükséges az egyes régiók és országcsoportok elemzése.

3.4.1. Ázsia

Tőkeáramlás szempontjából az elmúlt néhány év legnagyobb növekedését egyértelműen az ázsiai régió tudhatja magáénak. A 2001-es közel 145 milliárd dolláros éves beáramlási adatot egy jelentős – a világban mindenhol tapasztalható - visszaesés után 2004-ben egy új rekord 148 milliárd dolláros beérkező tőkemennyiség követte. Az ázsiai fejlődő országokban a működő tőke állománya 1279 milliárd dollár.

3.4.1.1. Az FDI szerepe a kínai felzárkózási pályában

Kínában a működőtőke megjelenését először az 1978-ban meghirdetett „nyílt kapuk politikája” tette lehetővé, de egészen 1992-ig marginális szerepet játszott a gazdaságban az FDI. Dengsiao Ping³⁰ liberalizációs politikája és néhány restrikció eltörlése lehetővé tette a tőke nagymértékű beáramlását, amit jól jelez, hogy 1992-93-ban 150%-kal növekedett a külföldi működőtőke befektetése értéke. A kilencvenes évek folyamatos növekedése utáni sokk nem eredményezett olyan nagy mértékű visszaesést a befektetésekből, mint az világszinten jelentkezett. Az alacsony költségű munkaerő kereső befektetők számára jelenleg az elsődleges célpont tehát Kína, ahová (Hong Konggal együtt) a régió beáramló tőkéjének 64%-a került investálásra. Így a távol keleti ország a fejlődő világ legnagyobb tőkeimportőrévé vált. Az erőteljes gazdasági növekedés, a szabályozási környezet javulása, valamint bizonyos szektorok megnyitása a külföldi befektetők előtt tovább erősítette a befektetési kedvet és eredményezte az egy év alatti a kilencvenes évek elejéhez hasonlítható 150%-os növekedést. A szolgáltató szektorba érkező tőke mennyisége is rekord összegű volt (2004-ben 38 milliárd dollár).

A banki és pénzügyi szektor megnyitása 3800 millió dollár investíciót szült egy év alatt. A kockázati tőketársaságok egyre nagyobb és fontosabb szereplővé lépnek elő. Elsősorban úttörő szerepük és magas kockázatvállalási hajlandóságuk miatt gyorsítják az adminisztratív akadályok lebomlását és eddig kiaknázatlan szektorokban és területeket tárnak fel, további járulékos tőkebeáramlást generálva. Jelentős összegű befektetéseket eszközöltek különféle részvényalapok. A Carlyle and Prudential Financial, a New Bridge Capital és a Texas Pacific Group együttesen több, mint egy milliárd dollárt fektettek be az elmúlt évben különböző frissen megnyílt pénzügyi szolgáltatási területen és a robbanásszerű trend a szolgáltatásokra vonatkozó kereslet hirtelen és jelentős megnövekedésével párhuzamosan szinte biztosan tovább folytatódik.³¹

Az FDI befektetések másik két erőteljesen bővülő része az autóalkatrész gyártás, valamint a félvezető ipar, ahol nagyberuházások által óriási termelőkapacitást hoztak létre a transznacionális vállalatok. Ezen investíciók a tartósan fennálló alacsony munkaerő költségekre épültek. A TNC-k a globális munkamegosztás keretén belül optimalizálják a termelésüket, így amíg a termelési tényező ára ilyen alacsony Kínában és amíg a gazdaságpolitika egyre jobban liberalizálja a piacot, addig a működőtőke áramlani fog az országba.

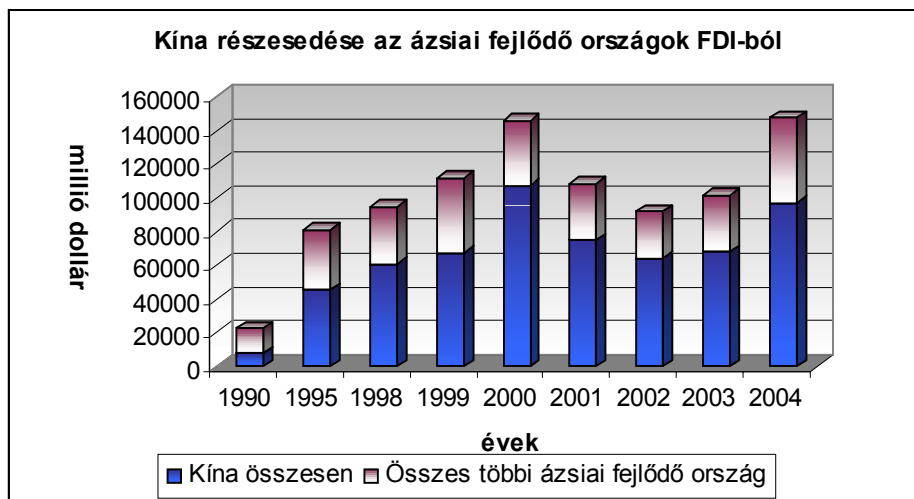
A pénzügyi szolgáltatási szektor megnyitása ezért is rendkívül fontos lépés a kormányzat részéről. A felzárkózásban a pénzügyi szektor fejlettségének kulcsszerepét hangsúlyozza

³⁰ új írásmód, korábban Teng Sziao Ping

³¹ UNCTAD World Investment Report 2005. 92. old.

Hermes és Lensik [2000]³² tanulmányában. Következtetések szerint a gazdasági felzárkózási folyamatban kiemelt szerepe van a terület a gazdasági többi elemével legalább párhuzamos fejlődésének. Erre példa a kínai gazdaságban most megfigyelhető folyamat. Az országban lévő 800 milliárd dollárt kitevő beruházáshoz kapcsolódó elengedhetetlenül szükséges, minden igényt kielégíteni képes pénzügyi szolgáltató szektor kialakulása.

Ábra 12.

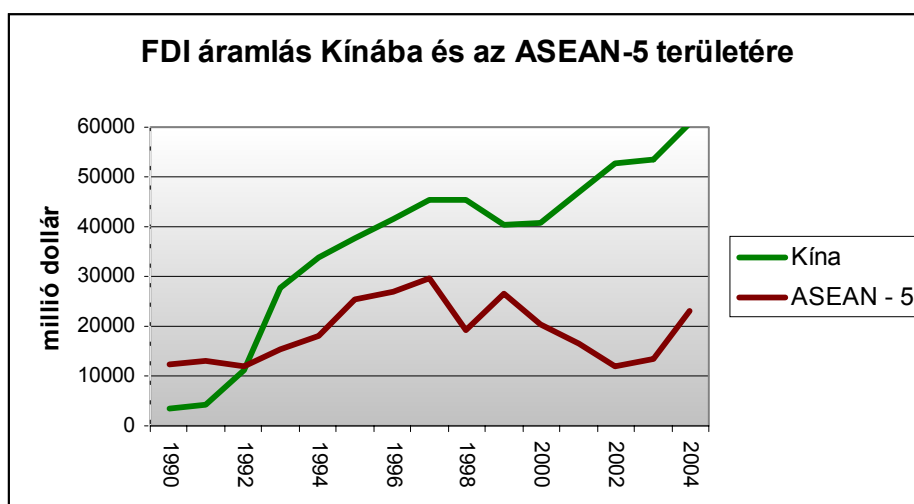

Forrás: UNCTAD FDI Database (Kína kiterjesztett értelemben Hong Kong adatait is tartalmazza)

3.4.1.2. Visszaesés az ASEAN-5 területén (Indonézia, Malajzia, Szingapúr, Thaiföld, Fülöp szigetek)

A távol keleti felzárkózó gazdaságokat vizsgálva is találhatunk olyan országokat, ahol a kilencvenes évek elején a fellendülés jelentős volt, megalkották a külföldi tőke beáramlásához szükséges jogszabályokat, például Myanmarban az 1988-as Törvény a Külföldi Befektetések Szabályozásáról³³, mégsem tudtak az 1997-98-as ázsiai pénzügyi válságot követő visszaesésből gyorsan kilábalni.

Ábra 13.

Forrás: UNCTAD, FDI/TNC adatbázis (www.unctad.org/fdistatistics)

³² Hermes N., Lensink R. [2000]: Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. University of Groningen, SOM Theme E Working Papers, No. 27. – idézi: Sass Magdolna [2003]

³³ ASEAN Secretariat, www.aseansec.org, 2005. november 10.

Ahogy a grafikonon is látszik, az 1998-as töréspont után folyamatos csökkenés volt tapasztalható, az első növekedést mutató év a 2003-mas volt. Ugyanebben az időszakban Kína folyamatosan növekedni volt képes és 2002-ben ötször annyi tőke áramlott az országba, mint ugyanebben az időpontban az ASEAN-5 országaiba. Amíg az általam versenyképességi szempontok alapján vizsgált Szingapúr az 1988-1990-es években az UNCTAD tőkevonzási képességek szerint rangsoroló listáján az első helyen szerepelt, addig az 1998-2000-es évekre a 18 helyre szorult vissza. Ugyanez Malajzia esetén a 8. helyről a 44. helyre való visszaesést jelentette. Egy népszerű elmélet szerint az Ázsiába áramló külföldi tőke mennyisége állandó, és egy zéró összegű játékot eredményez, így az egyes országok illetve régiók csak a másik kárára képesek növekedést elérni.³⁴ Ugyanakkor a válság utáni évektől eltekintve a két régióban a trend megegyezik, ami nem támasztja alá a beáramló tőke meghatározottságáról szóló elmélet szigorú értelmezését.

Ha a befektetések eredetét vizsgáljuk, figyelembe kell venni azt, hogy a Kínába érkező FDI nagy része Hong Kong-on keresztül érkezik és távozik, míg az ASEAN-5 országoknál ilyen kapunak Szingapúr tekinthető, így ezen országokba érkező tőke eredetét kell vizsgálni, valamint az innen a vizsgált országokba áramló FDI-t – az adatok duplázódásának elkerülése érdekében – nem szabad teljes egészében figyelembe venni. Az ASEAN-5 országok elsődleges befektetője Japán, ahol már közel egy évtizede tart a gazdasági stagnálás, recesszió. Kína esetében a legnagyobb befektető (Hong Kong-on keresztül) az Egyesült Államok, ahol nem éreztette hatását az 1998-as ázsiai pénzügyi válság. Az adatokat megvizsgálva³⁵ egyértelmű, hogy az elmaradó Japán investíciók okozták az elsődleges visszaesést, amit a 2001-es világméretű meredek zuhanás követett, így az együttes hatás az ASEAN-5 régió ország gazdaságainak általános visszaesését eredményezte. Az EU országokból érkező éves átlagos 4 milliárd dollárt kitevő működőtőke egyenlően oszlik el a két vizsgált terület között, kisebb fluktuációkkal.

Megfigyelhető tehát, hogy tőkeáramlás szempontjából is nagy jelentősége van nem csupán a cél országok gazdasági helyzetének, stabilitásának, pénzügyi intézményrendszerének, támogatáspolitikájának, valamint nyitottságának az FDI irányában, hanem mindezek megléte ellenére - a tőkegazda ország gyengélkedése esetén - tapasztalható a jelentős visszaesés. Az ASEAN-5 esetében ez a beáramló tőke eredetének túlzott egyoldalúsága is okozta, hiszen Japán volt a legfőbb befektető. Az ott történt visszaesés pedig az egész térségre hatással volt, ráadásul egybe is esett a pénzügyi válsággal. Így ezek az országok megtapasztalhatták azt, hogy a tőke globális áramlásában mind a tőke forrásországa, mind a befogadó ország helyzete meghatározza az FDI volumenét. Kína esetében a beérkező tőke sokkal diverzifikáltabb, így – sok más tényező együttes megléte mellett – jobban el tudta kerülni az egy régióban keletkező krízis következményeit. Látható, hogy egy centrum ország gazdasági problémáitól elválaszthatatlan a hozzá tartozó holdudvar, ami pedig a közös érdekek mentén elinduló mélyebb gazdasági integrációs törekvéseknek nyit utat.

3.4.2. Közép- és Dél Amerika

A kilencvenes években a vállalatközi összeolvadási és felvásárlási hullám, valamint az olcsó munkaerőre települő cégek jelentős külföldi működőtőkét hoztak Közép és Dél Amerikába. Az olajkitermelésre és az egyéb ásványkincsek bányászatára szakosodott cégek nagy állami vállalatok privatizációiban vettek részt, valamint nagy beruházásokat hajtottak végre. Az ezredfordulótól kezdve azonban a térségben a gazdasági visszaesés éreztette hatását, a

³⁴ PERC [2001]: How Foreign Direct Investors Are Treated in Asia, No. 598.

³⁵ Pénzügyminisztérium, Japán <http://www.mof.go.jp/english>

beáramló FDI évről évre csökkent. Az öt rossz év után az elmúlt évben újra szignifikánsan emelkedett a befektetések mértéke, 2004-ben 68 milliárd dollár áramlott be a térségbe. A legnagyobb befogadó ország – 18 milliárd dollárral 2003-ról 2004-re közel 80%-os emelkedéssel – Brazília, a legnagyobb növekedést – 120%-ot – Argentína tudhatja magáénak. A növekedésnek belső és külső okai egyaránt voltak:

- A gazdaság erőre kapásával jelentősen növekedett a belső kereslet, ami a piac kereső FDI számára nyitott új lehetőségeket.
- Az átváltási árfolyamok stabilan alacsony szintje kedvezett a kiviteli tevékenységnek. Az alacsonyan maradó árfolyamok következtében az export versenyképessége, és így az exportra termelő vállalatok nyereségessége növekedett, annak ellenére is, hogy egyes országok fizetőeszköze a javuló gazdasági környezet hatására erősödött.
- Az alapanyagok iránti kereslet globálisan növekedett ráadásul Kína, India és a távol-keleti országok nyersanyag és kőolaj igénye szinte kielégíthetetlen. A világpiacon kialakult magas természeti erőforrás árak pedig tovább javították a bányászati és nyersanyag kitermelő cégek befektetési kedvét.

Ez Argentínában, Chilében, Brazíliában és Peruban a nyersanyag bányászat soha nem látott fellendülését eredményezte, míg Kolumbiában, Trinidad és Tobago-n, valamint Peruban a kőolaj és földgázkitermelő ágazat növekedését alapozta meg. A megnövekedett kereslet által közvetlenül generált FDI beáramlás mellett azonban jelentősek a közvetett hatások általi beruházások is.

A járműiparon belül a kitermelő, kutató, feltáró gépek gyártására szakosodott cégek növelték kapacitásukat. Új beruházásaik által hatékonyabb - a bányászati kitermelő szektor által gerjesztett keresletnek jobban megfelelni tudó - gépek termelésére szakosodott üzemek jöttek létre. Ezzel új munkahelyeket teremtettek, valamint a technológiai modernizációt és felzárkózást is elősegítették a régió országaiban. A berendezéseket előállító és beszállító elsősorban transznacionális vállalatok által dominált szektorban a fellendülés jelentős.

A külföldi működőtőke bevonást befolyásoló új tényezők a régióban:

- **Tudatos gazdaságpolitika:** A térségbeli államok gazdaságpolitikája elősegítette a megtermelt rendkívül magas profit újra befektetését. Például Chilében a vállalkozásból kivett és az országból kivitt osztalék adója 35-42%, addig az átcsoportosítatlan vállalati profit adója csupán 17%. Ezzel sikerült elérni, hogy az erőforrás kitermelő vállalatok profitjuk nagy részét az országban tartsák. Chile esetében az elmúlt évben az FDI 82%-a, 6,2 milliárd dollár reinvestált profit volt.³⁶
- **Donor ország gazdasági helyzete:** Az USA gazdaságának folytatódó fellendülése által keltett keresletnövekedés a közép-amerikai – elsősorban mexikói – gyártó és összeszerelő szektorban eredményezett újabb befektetéseket.
- **Transznacionális vállalati tényezők:** A vállalati felvásárlások és összeolvadások újbóli növekedése is hozzájárult a trend fordulásához.

Mexikó esetében érdekes megfigyelni az elsősorban a ruhaiparban és az összeszerelő iparban bekövetkező visszaesést, amit elsősorban Kína mint új, erősebb versenytárs megjelenése okozott. Ezekben az iparágakban Mexikó folyamatosan kiszorult az első számú fellelvőpiacának számító Egyesült Államok piacáról. A jelenlegi fellendülést a méretgazdaságossági szempontokat figyelembe vevő vállalati összeolvadások okozták, ami újabb lendületet adhat a globális verseny ezen területének. Az alacsony munkaerőből származó előnyök elvesztése valószínűleg társadalmi szempontokat figyelembe véve nem nyerhető vissza.

³⁶ UNCTAD World Investment Report 2005.

A régió államainak – így az általam elsődlegesen vizsgált Brazília, Argentína és Chile – versenyképessége nagymértékben függ a következő tényezőktől:

- Mennyire képesek a nemzetgazdaságaikban meglévő gazdasági nacionalizmust megszüntetni. Ez elsősorban Venezuelában, Bolíviában és Argentínában jelent komoly versenyhátrányt.³⁷
- Milyen módon képes a társadalom lépést tartani a gazdaság fejlődésével. Erőteljes hangsúlyt kellene a kormányoknak fordítani a képzett munkaerő kialakítására, gyökeres oktatási reformokra volna szükség, elsősorban a középfokú oktatásra kellene a fő hangsúlyt helyezni.
- Mennyire tudnak külföldi működőtőkét bevonni a gazdaságaikba. Itt fontos megemlíteni, hogy nem csupán a beáramló tőke mennyisége lényeges, hanem az országok támogatáspolitikájának megfontoltsága is. Ez alatt azt értem, hogy először is tisztázni kell a kormányzatnak a beavatkozás területeit, valamint azt, hogy mely kulcsterületek támogatása lehet előnyös a gazdaság számára. Ilyenek lehetnek a biotechnológiai, nanotechnológiai, fejlett energiaipari technológiák meghonosítása, melyek kezdetben valószínűleg a gazdaság dualitásának erősödését okoznák, de később mozgatórugói lehetnének a technológiai hatások továbbgyűrűzéséből származó általános hozzáadott érték növekedéshez, valamint a termelékenység növekedésének.

3.4.3. Az afrikai országok helyzete és esélye a működőtőke alapokon nyugvó felzárkózási folyamat elindítására

A világgazdaságban marginális szerepet betöltő afrikai országokba irányuló külföldi működőtőke elsősorban az elsődleges, természeti erőforrásokat kiaknázó bányászati és kitermelő iparba áramlott. A világ teljes FDI-nak csupán a 3%-a áramlik az afrikai kontinensre³⁸, igaz ez 2003-hoz képest 8%-os növekedést jelent, de például Kínával összevetve (46%-os növekedés) nem mondható a bővülés jelentősnek, ráadásul ilyen alacsony szintű FDI ekkora emelkedése nem irányoz elő forradalmi változást.

A nagy bányatársaságok összeolvadásának hajtóereje az alapanyagárak emelkedése és a méretgazdaságossági előnyök kihasználása volt. Jelentősebb 2 milliárd dollárnál több tőke csupán Nigériába és Angolába érkezett. Fekete Afrika jelentős részét politikai, társadalmi és gazdasági okokból abszolút elkerüli a működőtőke. A betelepült kitermelő vállalatok – főleg az olajszektorban és a gyémántbányászatban – magas technológiai szintet képviselnek, de ezek a nemzetgazdaságokba semmilyen formában nincsenek integrálódva. Az esetek döntő többségében nem alakultak ki komoly beszállítói kapcsolataik. A feldolgozóiparban várhatóan még hosszú ideig nem lesz versenyképes az afrikai munkaerő, annak ellenére, hogy bizonyos országok (pld. Dél Afrikai Köztársaság) komoly erőfeszítéseket tettek ebben az irányban. A munkaerő azonban az ázsiai versenytársaknál is rendkívül olcsó, ráadásul fegyelmezettebb és képzettebb, mint az afrikai.

A fennálló jogszabályi akadályok lebontását a kontinens politikailag stabilnak mondható országai megkezdték, amit jelez az UNCTAD kettős adóztatást elkerülő valamint kétoldalú kapcsolatok fejlesztését szolgáló szerződésekről készült jelentése³⁹, melyben kiemeli, hogy a

³⁷ Jeffrey E. Garten Plummet of The Americas, Newsweek, 2005. november 7.

³⁸ UNCTAD World Investment Report 2005.

³⁹ UNCTAD 2005, www.unctad.org

kontinensen jelentősen emelkedett az ilyen szerződések megkötésének száma - és ami szintén rendkívül fontos - betartásának nívója. A kilátásokról a szakértők véleménye megoszlik.

A transznacionális társaságok vezetői főként stagnálást várnak. A megkérdezettek több mint 20 százaléka egyenesen visszaesést jósol. Javulást mindenféleképpen csak középtávon. A tőkeáramlást vizsgáló szakértők sokkal pozitívabbnak látják a képet. Véleményük szerint a visszaesés valószínűsége elsősorban a már említett pozitív lépések, valamint a világpiaci trendek következtében alacsonyabb. A növekedést azonban várhatóan a primer szektor beruházásai fogják fenntartani.⁴⁰ A környezeti hatások jelentős befolyása azonban a viszonylagosan magas befektetési kockázati szint fennmaradását segíti elő. Ha jelentősebb működőtőkét kívánnak bevonni és azzal a fejlődésüket beindítani, akkor elsődleges feladat a stabilizáció és az üzleti kockázatok csökkentése lenne.

3.4.4. Az európai fejlett országok helyzete

A fejlett európai országok szerepe a külföldi működőtőke áramlásban röviden jellemezhető úgy, hogy a jövőben donorként igen, recipiensként már – arányaiban – kevésbé lesz jelentős a szerepük. Mint ahogy már a fejezet bevezetőjében említettem, Európa volt a legnagyobb visszaesést elszenvedő régió az ezredforduló körüli csúcs után. Ennek több összetevője is említhető.

Egyrészt a vállalati összeolvadási és felvásárlási hullám lezajlott, így az ebből eredő visszaesés természetesnek mondható. A transznacionális vállalatok, melyek a főszereplői voltak ennek a hullámnak, jórészt kimerítették lehetőségeiket. A méretgazdaságossági és stratégiai jellegű előnyök kihasználását célozta részben a fejlett iparágakban tapasztalható egyesülési és felvásárlási láz, melyre talán legjobb példa az autóipari fúziók létrejötte, hiszen ezen a területen a világon csupán néhány szereplő maradt versenyben. Hasonló tendencia volt megfigyelhető a gyógyszeriparban, itt a magas kutatás-fejlesztési kiadások miatt jöttek létre stratégiai szövetségek, illetve elsősorban emiatt nőtt a koncentráció. A bankszektor sűrűsödésének pedig elsősorban a vállalati stratégiai indokai voltak.

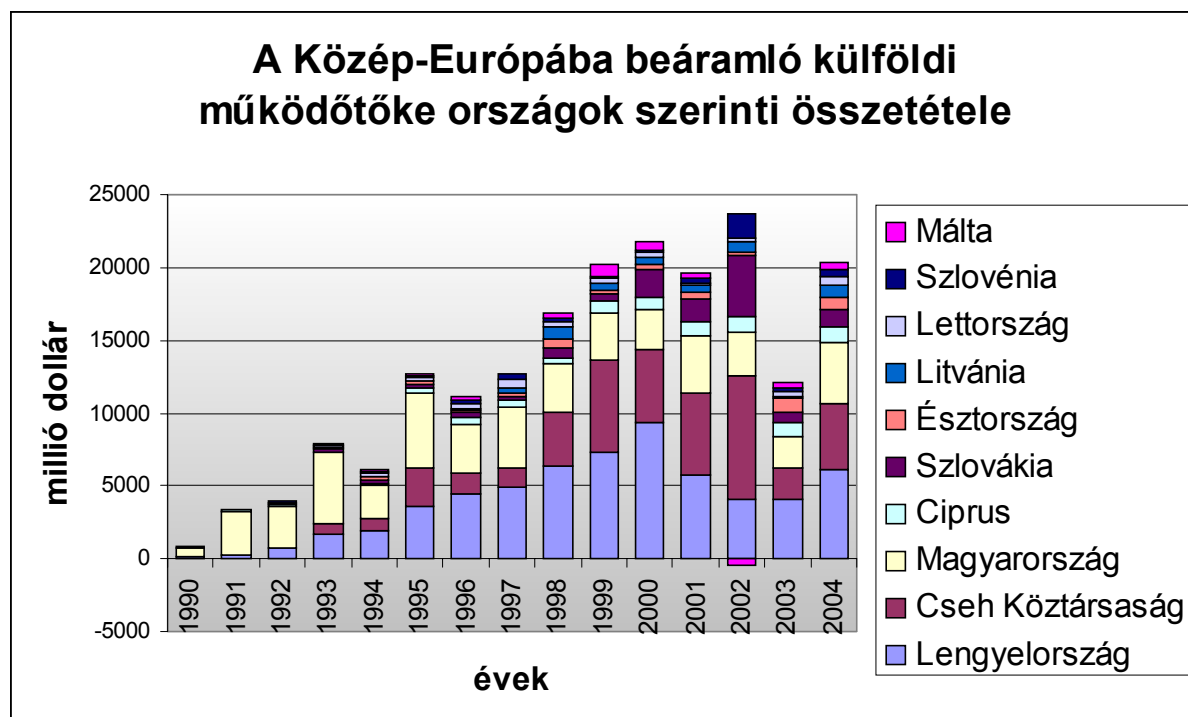
Másrészt a klasszikus feldolgozóiparban a régió magas munkaerőköltségei és szigorú szociális szabályozása miatt elveszítette versenyképességét, így ezen iparágak Ázsiába települése drámai sebességgel zajlott és zajlik le.

Európán belül sem egységes azonban a trend. Amíg a fentebb említett Egyesült Királyságban rendkívül komoly emelkedés volt tapasztalható, addig Németországban egyenesen negatívba fordult a beáramló FDI. Itt elsősorban a befektetési kedv hanyatlása, a gazdaság gyengélkedése, a munkaerő rugalmatlansága mellett a vállalkozói és vállalaton belüli hitelek kivonásáról van szó. Ezt erősíti a németországi vállalatok által megtermelt profit folyamatos kivonása az országból. Hasonló gondokkal küzd Olaszország is, ahol sürgető munkaerő-piaci reformra lenne szükség, ha a versenyképességüket vissza kívánják szerezni. A strukturális problémák, és a lemaradó iparágak rövidtávú politikai szempontokat figyelembe vevő kormányzati támogatáspolitikája csak tovább rontja a versenypozíciót.

⁴⁰ UNCTAD FDI Prospects, www.unctad.org/fdiprospects

3.4.5. Az európai unióhoz újonnan csatlakozott országok

Ábra 14.

Forrás: UNCTAD FDI Database, www.unctad.org/statistics

Az újonnan az Európai Unióhoz csatlakozó országokban a külföldi tőkeáramlás három fő szakaszra bontható:⁴¹

- **Első szakasz:** (1989-1994) A rendszerváltás időszaka, a külföldi működőtőke beáramlás első stádiuma, 1993 végéig 13 milliárd dollárnyi működőtőke áramlott a térségbe. Ezen időszak alatt az országban lezajló változásokat folyamatosan figyelemmel kísérő és korábbi kereskedelmi vagy egyéb kapcsolatokkal rendelkező vállalatok, korai, perspektivikus befektetései, illetve a térség tradicionális befektetőinek megjelenése jellemezte. Ezek az országok piacainak legértékesebb szegmenseit kívánták mindenki mást megelőzve megszerezni. (fogyasztási javak, jelentős profit élelmiszerek előállításával foglalkozó vállalatok) Megjelentek a magas profitra pályázó kockázati tőkebefektetések is.

- **Második szakasz:** (1994-1999) A tömeges privatizáció időszaka Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban. A különféle alapon és módszerekkel megvalósuló privatizáció keretében beáramló tőke és az általuk létrehozott külföldi befektetések nagy hányada az olcsón megvásárolható, versenyképes, vagy könnyen azzá tehető, értékes vállalatokat és a belső piac megszerzését célozta meg. Emellett nagy mennyiségű tőke áramlott be pótlólagos, illetve zöldmezős beruházásokon keresztül. Összesen az időszak alatt a térségbe 60 milliárd dollárnyi működő tőke érkezett. Kiemelkedő területeken a privatizációs, pótlólagos, vagy zöldmezős beruházások révén a térség gazdaságainak lényeges szektorai integrálódtak nemzetközi társaságok termelési és értékesítési rendszerébe. Ezzel az országokat átsegítették az átalakulás nehéz időszakán, a gazdaságok világgazdasági integrációjához nagymértékben járultak hozzá.

⁴¹ UNCTAD FDI Database, www.unctad.org

A tőke mozgások intenzitásának növekedése egyrészt az országok világgazdasági nyitottságának növekedése, valamint az országkockázatok mérséklődésének volt köszönhető, valamint ez fordítva is igaz, a tőke mozgások jelentősen felduzzasztották az országok import és export forgalmának volumenét. Ennek következményeképpen a világgazdasági integráltság fokát is növelték, ami egyben a kölcsönös egymásra utaltságok, és kölcsönös függések növekedéséhez vezet.

- **Harmadik szakasz:** (2000- napjainkig) A külföldi működőtőke beáramlásának szintje egy 20 milliárd dollár körüli szinten állandósult. Az igazi változások az investíciók összetételében történtek. A kezdeti nagymértékű munkabérialapú versenyelőnyt kihasználó befektetések keletre vándoroltak, a reálberek növekedése miatt a legalacsonyabb hozzáadott értéket előállító szektorokból több vállalat is kivonult. A legjobb példa erre az, ahogy a távol-keleti termelők gyakorlatilag felszámolták a közép-kelet európai textilipart. A társadalmi jólét növekedése, az európai integrációs folyamatban való részvétel, majd ezen államok tagsága nagyban hozzájárult a tőke vonzó képességük megőrzéséhez. Részévé váltak egy 400 millió fizetőképes fogyasztót bíró egységes piacnak. A beruházók a különböző támogatáspolitikák előnyeit figyelembe véve hoztak létre új beruházásokat, valamint növelték állóeszközeikbe fektetett pénzmennyiséget. Reinvesztálták, vagy épp transzferálták a profitjukat, annak maximálására törekedve az egyes adózási és szabályozási lehetőségeket kihasználva. A statisztikák vizsgálatakor figyelembe kell venni azt is, hogy a beruházók profitjuk egy részét az adott országban tehát újra befektetik. A reinvesztáció mértékéből következtetni lehet a befektetők elkötelezettségére, a gazdaság fejlődőképességére, hiszen nem csupán új befektetők érkeznek, hanem a meglévők is bővítik, fejlesztik helyi tevékenységüket. A gazdaságpolitikák számára fontos feladat e cégek további ösztönzése, hiszen egyre nagyobb szerepe lesz a tőkeáramlásban a reinvesztált profitnak, illetve a vállalatokon belüli hiteleknek. Antalóczi – Sass [2002] statisztikai elemzésében láthatjuk, hogy ez Magyarország esetében is jelentős tételt képez, és ennek figyelmen kívül hagyása a valóságostól negatívabb kép kialakítását eredményezi. A tőkeáramlások vizsgálata tehát a sokrétűvé válásuk miatt egyre nehezebbé válik, új eddig figyelmen kívül hagyott területek vizsgálatokba bevonása válik szükségessé.

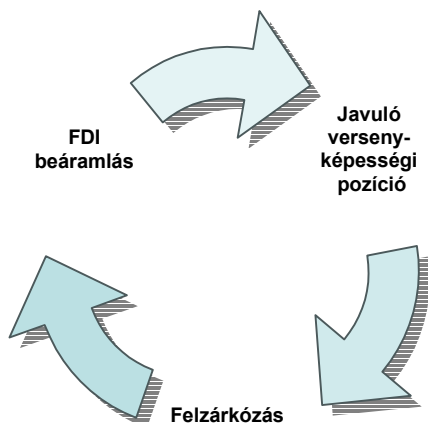
A külföldi tőkeáramlás aktuális trendje nem más, mint egy folyamatos útkeresés a szabad tőkejavak tulajdonosai számára optimális portfóliójuk kialakítására. A globális gazdaság feltételrendszerében a helyi adottságokat, jogi kereteket figyelembe véve igyekeznek a saját optimális kockázati szintjükön maximális profit elérésére. Ahogy a trendek változásából látható, egy adott időkeresztmetszetben meglévő versenyelőny a tőke piacon egyáltalán nem jelenti a tartós versenyben maradási. A változásokhoz való alkalmazkodás, a saját jövőben megvalósítható lehetőségek minél jobb realizálása jelentheti a folyamatos fejlődés és felzárkózás motorját.

Mint azt láthattuk Mexikó esetében is, a globális piacon gyorsan el lehet veszíteni egy erőforrásból származó versenyképességi előnyt, ami az általános gazdasági szerkezet átalakulásának szükségességét okozza. A gazdasági szerkezet összetétele önmagában nem fejezi ki egy ország versenyképességét, ugyanakkor az egyoldalú gazdasági szerkezet annak rugalmatlanságát jelzi. Az alkalmazkodó képesség és a specializáció megfelelő aránya teszi lehetővé a megfelelő jövedelem megtermelésének képességét és ennek fenntartható megmaradását.

Egy másik lényeges gondolat lehet, az államok gazdaságpolitikájának alakulása. A külföldi működőtőkét „hordozó” multi- és transznacionális vállalatok telephely választási döntéseik során gyakran több egymással – a legtöbb figyelembe vett tényező tekintetében – megegyező lehetőség közül kell választaniuk. Ekkor van nagy szerepe a kormányzatokkal folytatott tárgyalásoknak. Ezekben a két szereplő kölcsönösen előnyös kompromisszumok megkötésére

törekszik. A több országban folytatott tárgyalások eredménye – jó esetben – mindkét fél számára pozitív eredménnyel jár. A nemzetgazdaságban megvalósul a beruházás, annak minden pozitív és negatív következményével, míg a multinacionális vállalat versenyelőnyhöz juthat a megfelelő telephely kiválasztásával – így a meglevő komparatív előnyök realizálásával – és az abban az országban kapott kedvezmények kihasználásával. Ebben az alkupozícióban a kettős és párhuzamos versenyen van a hangsúly, hiszen az egyes szereplők nem csupán egymással szemben ellenérdekeltek, hanem a kormányok egymás között a tőkéért, másrészt a multinacionális vállalatok egymás között az optimálisabb előállítási, fejlesztési lehetőségeikért versenyeznek.

Ábra 15.

A működőtőke áramlás, a versenyképesség javulása és a felzárkózás egy egymásra ható körkörös folyamat. A tőkebeáramlás növekedésének hatásai által javulhat a felzárkózó ország versenyképességi pozíciója, ami hozzájárulhat a felzárkózási folyamatának felgyorsulásához, és a gazdaság általános állapotának javulása ösztönzőleg hat a működőtőke beáramlására. A folyamat bármely elemének visszaesése megakaszthatja a pozitív változást. Az FDI áramlási irányának változása megváltoztathatja a felzárkózásra esélyes országok körét, mint ahogy a fenti fejezet egyes esetei is ezt bemutatják. Akár Mexikó, akár az ASEAN országok példáját vesszük, a működő-

tőke befektetések elmaradása is hozzájárult a gazdaságuk versenyképességének romlásához, a felzárkózási folyamat lelassulásához. Ahogy az egyes esetek részletes leírásánál is említettem, a globális folyamatok eredményeként változó tőkeáramlási trend erőteljes kedvező, vagy kedvezőtlen hatással lehet az egyes régiókban felzárkózó országok teljesítményére.

Több olyan tényezőt is azonosíthatunk a trendváltozások elemzése során, ami rámutat arra, hogy egy felzárkózó országnak saját gazdasági lehetőségein kívül fel kell készülnie a globális gazdaság erőviszonyain belül létrejövő fenyegetések kezelésére.

Ezek közül kiemelhető:

- Tőkegazda ország gazdasági problémái: *Japán és az ASEAN példája*
- Eddig a nemzetközi tőkeáramlásból a szabályozási környezet miatt kimaradó országok bekapcsolódása a versenybe: *a kínai reform következményei és hatása a mexikói gazdaságra*
- A logisztikai rendszerek fejlődésének következtében új versenytársak belépése: *a távol kelet előretörésének lehetősége*
- Világgazdaságban az egyes technológiák rohamos fejlődése nyomán a termék életciklusának lerövidülése: *a gazdasági szerkezet rugalmasságának előtérbe kerülése.*

Ma egy nemzetgazdaság egyre több tényező által válik befolyásolttá, egyre komplexebb nemzetközi környezetben kell stratégiáját kialakítania. Ezek a változások sokkal gyorsabban zajlanak le, mint korábban. A turbulens környezetben a stratégiaalkotás és megvalósítás folyamatának erőteljes rugalmasságot kell biztosítania. Tisztában kell lenni a képességekkel és lehetőségekkel, az alkalmazható eszköztárral és minden esetben kellő mozgásteret kell hagyni a szabályozásokban a szükséges szerkezeti és egyéb változások megvalósíthatósága érdekében.

3.5. Az állam szerepvállalása a tőkevonzásban és a tőke integrálásában

Az előző fejezet rámutatott arra, hogy a külföldi működőtőke egyre inkább a fejlődő országok irányába mozdul el, ezzel lehetőséget teremtve az országoknak, régióknak a tőkét a felzárkózásukhoz felhasználni. Az is több helyen felmerült, hogy az állami szerepvállalás is egyre felértékelődik a KMT egyes gazdaságokba való vonzása és integrálása kapcsán. A kormányzatok oldaláról közelítve is megjelent a külföldi tőke, mint gazdaságpolitikai eszköz, hiszen a rendelkezésre álló befolyásoló tárháza a nemzetközi liberalizáció és regionalizáció eredményeképpen egyre szűkebbé válik. Gondolhatunk itt egyrészt a nemzetközi kereskedelmi szervezet a WTO tevékenységére, másrészt a helyi integrációk elmélyülésére és bővülésére.

A befektetőkért kialakult támogatási versenyből kimaradó országok elveszíthetik a külföldi tőkéhez jutás lehetőségét, jelentősen csökkenhet a tőkevonzási képességük, ezáltal az FDI jótékony hatásaitól is eleshetnek.

A transz- és multinacionális vállalatok⁴² telephely választási döntéseiknél a legáltalánosabban vizsgált tényezők nagyjából megegyeznek a versenyképességi tényezőkkel. Gondolok itt a humántőke adottságaira, szakképzettségre, termelékenységre, bérköltségekre, az infrastrukturális helyzetre, politikai- gazdasági stabilitásra, tényezőárakra. A TNC-k jórészt ezek alapján döntenek, annak függvényében, hogy a beruházás exportpiacra, vagy hazai piacra termel változtatják a figyelembe vett tényezők súlyát.

Az állami ösztönzők az 1980-as években még koránt sem játszott ilyen nagy szerepet a telephely választási döntésekben. Ennek magyarázata egyrészt az, hogy akkor a tőkeáramlás volumene egy nagyságrenddel kisebb volt a mainál, másrészt az információs technológia, a telekommunikáció és az egyéb technológiák fejlődése által az egyes helyszínek közötti különbségek egyre kisebbé váltak. Az ezredforduló után globalizációs folyamat előrehaladásával párhuzamosan a komparatív tényezőelőnyök kimerülésével az egyes országok választásakor felértékelődnek tehát az állami ösztönzők, az állami ösztönzési politika. A támogatási verseny a hasonló adottságokkal rendelkező országok esetében a legerősebb, mivel a befektetők számára a döntési kritériumok itt állnak legközelebb egymáshoz, itt van tehát a legnagyobb szerepe az additív juttatásoknak. Az általam vizsgált felzárkózó országok között ez főként a közép-kelet európai átalakuló országok között jelentkezik élesen.

Mint ahogy a versenyképességi elemzésekből kiderül, adottságaik hasonlóak és mindannyian erőteljesen alapozzák a gazdasági fejlődésüket a külföldi működőtőkére. Így ezekben az országokban találhatunk jó példákat a támogatási verseny erőteljességére. A különféle támogatási formákat alkalmazó országok számára azonban mindig szem előtt tartandó kérdés, hogy az adott támogatások által megvalósuló beruházás gazdasági fejlődésre gyakorolt hatása több hasznot eredményezzen, mint amekkora a támogatás maga is volt. Minden esetben figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy az országba érkező befektetések által kelthető spill-over hatások koránt sem automatikusak.

3.5.1 Támogatási eszköztár

A kormányzati támogatások általában a zöldmezős beruházásokat érintik, azok megvalósulása az elődleges céljuk. Formájuk szerint lehetnek költségvetési, pénzügyi és egyéb ösztönzők.⁴³

⁴² Szinonimaként használom a TNC/MNC rövidítéseket.

⁴³ Sass Magdolna [2003]: Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőkével kapcsolatos gazdaságpolitikák. PM Kutatási Füzetek alapján

- A **költségvetési ösztönzők** sorába azok az eszközök tartoznak, melyek a beruházó adóterhének csökkentését teszik lehetővé. Ilyenek lehetnek:
 - Adókedvezmény, adómentesség, adó-visszatérítés
 - Vámmentesség
 - Adóalap csökkentése
 - ÁFA-mentesség
 - Gyorsított értékcsökkenési leírás lehetősége
 - Profit újrabefektetésének támogatása adókedvezmény formájában
 - Veszteségelhatárolási kedvezmények
- A **pénzügyi ösztönzők** közé a direkt támogatások tartoznak, mint például:
 - Nem visszafizetendő támogatások
 - Kedvezményes hitelkonstrukciók
 - Állami garanciavállalások
 - Exportgarancia, exportbiztosítások, exporthitelek
- Az **egyéb ösztönzők** melyeknek a célja a beruházás nyereségességének növelése, költségeinek csökkentése nem pénzügyi eszközökkel. Ezek közé olyan formák sorolható, mint például:
 - Preferenciális kormányzati szerződések
 - Ingatlanok piaci értéknél alacsonyabb áron való juttatása
 - Ipari parkok
 - Kis- és középvállalkozások támogatása
 - Vám szabad területek működtetése
 - Speciális gazdasági övezetek létrehozása

A megfelelő támogatáspolitikának nincs általános jól bevált formája. Az empirikus kutatások alátámasztják azt, hogy ha két országban a befektetési környezet nagyjából megegyező, akkor abban az országban jön létre az esetek döntő többségében a beruházás, ahol a társasági nyereségadó szintje alacsonyabb⁴⁴. Az egyes területekhez kapcsolódó gazdaságpolitikák attól függően alakítják a tőkebefogadó készséget, hogy milyen prioritásokat tűznek ki maguk elé a kormányzat stratégiái.

Ha figyelembe vesszük azt, hogy a gazdaság különféle fejlettségi fokán más és más szerkezeti forma a jellemző és hatékony, akkor olyan befektetéseket kell ösztönözni, amelyek a gazdaság fejlődését előre hajtják a fejlődési úton. A versenyképesség tényezőihez kapcsolódó gazdaságpolitikákon keresztül valósítható meg a gazdaság tőkevonzó képességének növelése.

A nemzetközi szervezetek és integrációkhoz való csatlakozás szabályait is figyelembe kell venni. Például az Európai Unió területén a vám szabad területek működtetését tiltják, a támogatásokat korlátozzák, szabályozzák. Ez ha csak az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott közép-kelet európai országokat vizsgálom, akkor kedvező lehet, hiszen a szabályozások gátat

⁴⁴ Desai, M. A.; C. F. Foley; J. R. Hines [2002]: Chains of Ownership, Regional Tax Competition and Foreign Direct Investment. NBER Working Paper No. 9224., <http://nber.com/reporter/?tools=printit>

szabnak a túlzott támogatási verseny kialakulásához. Megakadályozva ezzel az egész országra nézve a pozitív hatások és a társadalom által kifizetett támogatások mérlegének negatívba fordulását.

Másrészt viszont az integráció alacsonyabb fokán álló országok számára nagyobb mozgásteret biztosít, ezzel ha nem csupán a regionális versenytársakat veszem figyelembe, hanem az egész világgazdaságot, akkor versenyhátrányt jelenthet mondjuk Chilével, vagy éppen Thaifölddel szemben.

Táblázat 3.

Állami támogatások lehetséges formái az Európai Unióban

Támogatás	Érvényességi terület	Maximális támogatásintenzitás
Regionális	<p>szektorok:</p> <p>1. kivételek: mezőgazdaság, halászat, szénipar.</p> <p>2. speciális szabályok: közlekedés, acélipar, hajóépítés, műszál, autóipar, illetve nagy beruházási projektek (a teljes támogatás legalább 50 millió euró vagy a teljes beruházási költség legalább 50 millió euró és a támogatásintenzitás magasabb, mint a regionális támogatás-plafon fele és az egy létrehozott, vagy megtartott munkahelyre eső támogatás min. 40.000 euró)</p> <p>régiók:</p> <p>1. az egy főre eső GDP kevesebb, mint az EU-átlag 75 %-a vagy magas a munkanélküliség;</p> <p>2. a nemzeti kormányok által javasolt mutatók alapján problémásnak ítélt területek.</p>	<p>I. nagy beruházások:</p> <p>1. az EU-átlag 75 %-ánál kisebb egy főre eső GDP-nél:</p> <p>1.1. az EU-átlag 60 %-ánál kevesebb egy főre eső GDP esetén: 50-65 %</p> <p>1.2. 60 %-nál több: 40-50 %</p> <p>2. a nemzeti kormányok által meghatározott problémás régióknál:</p> <p>2.1. standard: 20-30 %</p> <p>2.2. prosperáló: 10-20 %</p> <p>II. kis- és közepes vállalatok:</p> <p>a fentiek + 15 % (1.1. és 1.2.), illetve a fentiek + 10 % (2.1. és 2.2.)</p>
Kis- és középvállalatok támogatása	<p>kisvállalat: kevesebb mint 50 foglalkoztatott, 7 millió eurónál kisebb éves forgalom vagy 5 millió eurónál kisebb mérlegfőösszeg, és független vállalat;</p> <p>közepes vállalat: 250 főnél kevesebb foglalkoztatott, 40 millió eurónál kevesebb éves forgalom vagy 27 millió eurónál kisebb mérlegfőösszeg, és független vállalat.</p>	<p>beruházás:</p> <p>- standard régiók: kisvállalat: 15 %, közepes vállalat: 7,5 %;</p> <p>- az EU-átlag 75 %-ánál kisebb egy főre eső GDP-vel rendelkező régiók: a regionális támogatásplafon +15 % (de nem haladhatja meg a nettó 75 %-ot)</p> <p>- a nemzeti kormányok által kijelölt problémás régiók: a regionális támogatásplafon +10 % (de nem haladhatja meg a nettó 30 %-ot)</p> <p>Külső konzultánsok szolgáltatásai és vásárokon való részvétel támogatása: mindegyik régiótípusnál 50 %-ig.</p>
K+F tevékenység támogatása	(vállalati) kutatás-fejlesztési tevékenység támogatása, (nem számít bejelentendő állami támogatásnak a non-profit felsőoktatási és intézeti kutatás támogatása)	<p>- alapkutatás: 100 %;</p> <p>- ipari K+F: standard: 50 %, kis- és közepes vállalat: +10 %, az EU-átlag 75 %-nál kevesebb egy főre eső GDP-vel rendelkező régióban: +10 %, nemzeti kormány által kijelölt régióban: +5%, EU K+F-programjához kötődő projektben: +15 %; nemzetközi kooperációban végzett projektben: +10 % (max. 75 %);</p> <p>-prekompetitív kutatás: standard: 25 %, + a fenti kategóriákhoz kötődő</p>

		többlétszázalékok, de max. 50 %.
Környezetvédelmi támogatások	<ul style="list-style-type: none"> - kis- és közepes vállalatoknak az EU környezetvédelmi standardokhoz való igazodáshoz szükséges beruházás támogatása, - energiamegtakarító, megújuló energia- és CHP-(kombinált hő- és energia)-beruházások támogatása, - szennyezett ipari területek rehabilitációjának támogatása - vállalatok környezetvédelmi okokból történő relokációjának támogatása, - tanácsadó szolgáltatások támogatása (KKV-ra vonatkozó szabályok szerint) (más támogatáscsoportban: acélipari és mezőgazdasági környezetvédelmi beruházások támogatása, illetve környezetvédelmi K+F és képzés támogatása – a megfelelő szektoroknál és tevékenységeknél) 	<p>Maximális támogatásintenzitás:</p> <p>1. a támogatott területeken kívül:</p> <p>(a) csak kis- és közepes vállalatoknak: a kötelező EUstandardokhoz való igazodáshoz szükséges beruházás 15 %</p> <p>(b) a kötelező EU-standardok javítására szolgáló beruházás és a vállalat relokációja: 30 %</p> <p>(c) energiamegtakarító és CHP beruházás: 40 %</p> <p>(d) megújuló energiaforrásba történő beruházás: 40 %</p> <p>(e) szennyezett ipari területek rehabilitációja 100% + munkaköltségek 15%-a</p> <p>(b), (c) és (d): kis- és közepes vállalat esetében +10 %</p> <p>2. támogatott régiókban: (a) 15 %, (b), (c) és (d) 40 %, vagy a regionális támogatásplafon +10 %, de maximum 100 %, (e) szennyezett ipari területek rehabilitációja: 100 % + a munkaköltségek 15 %-a, (b), (c) és (d): kis- és közepes vállalat esetében + 10 %</p>

Forrás: Sass Magdolna: Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőkével kapcsolatos gazdaságpolitikák. PM Kutatási Füzetek

4. Az innovációs és kutatás fejlesztési folyamat, mint a felzárkózás kulcsmotívuma

„Az innováció nem más, mint mindazon tudományos, műszaki, kereskedelmi és pénzügyi tevékenységek együttese, amelyek új feldolgozóipari termékek sikeres kifejlesztéséhez és értékesítéséhez, új termelési eljárások vagy berendezések honosításához, vagy valamely társadalmi szolgáltatás bevezetéséhez szükségesek.”⁴⁵

Az elmúlt évtized tendenciái bizonyítják, hogy az innovációs tevékenység és az innovációs képességek alapvető tényezői a gazdasági növekedésnek és fejlődésnek. Ez a tény a fejlett országok – akik a technológiai fejlődés úttörői – és a fejlődő országok számára egyaránt rendkívüli jelentőséggel bír. A fejlődő országok részére elengedhetetlen a technológiai értelemben vett felzárkózás.

Jelenleg nagyon nagy a technológiai fejlődésbeli szakadék a fejlett és a fejlődő országok között. Ez egyrészt a fejlődő országok számára lehetőség a technológia és tudástranszfert a gazdasági fejlődés motorjává tenni, másrészt viszont a fenntartható fejlődési pálya elérése szempontjából elengedhetetlen. Az országok részéről azonban az abszorpció folyamatnak az aktív támogatását kell, hogy jelentse. A gazdasági nyitás alapjaiban nem elegendő. A technológia nem érkezik automatikusan az országba, és főként nem integrálódik a gazdaságba. Figyelembe kell venni azt a nagy mértékű „rejtett” tudást is, amely nem írható le előírások, utasítások formájában. Ezek a tőkeáramlás felszabadítása és a kereskedelem liberalizálása folytán és következményeképpen érkeznek az országba.

A folyamat azonban koránt sem teszi szükségtelenné a helyi technológiai képességek fejlesztését. A technológiák gyors változása, a szállítási költségek csökkenése, valamint a liberalizáció által gerjesztett egyre erősebb verseny arra ösztönzi a transznacionális vállalatokat, hogy a termelésüket olyan helyszínre telepítsék, ahol az ottani meglévő képességek által hatékonyabban tudnak termelni. Nem csupán az export orientált feldolgozóipari termékek piacán kell világszinten versenyképesnek lenni, hanem a liberalizáció okán a belföldi piacra termelőnek is versenybe kell szállnia az importtal. Az új technológiák alkalmazásának két területen is megfelelőnek kell lennie, egyrészt a technológiai innovációk, másrészt pedig a menedzsment képességek, szervezeti és marketing innovációk terén. Ez a két tényezőcsoport lehet a növekedés és versenyképesség alapja.

A technológiai innováció három fő eleme tehát új termékek, folyamatok, valamint új szolgáltatások kifejlesztése, majd piacra vezetése. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a legfejlettebb meglévő technológiát kell túlszárnyalni. Főként, ha fejlődő országokról beszélünk. A helyes megközelítés az, hogy az innováció a célfogyasztónak kell, hogy újdonságot hozzon, nem pedig az egész világon kell, hogy úttörő legyen. Ma a meglévő technológiák új lehetőségeinek kihasználása és új formában való felhasználása jelentheti az innovációs elemet. Ráadásul ma már nem is elsősorban maga a feldolgozóipari termék az, ami a vállalat számára a profitot termeli, hanem a funkció ellátásához és a termékhez kapcsolódó szolgáltatások.⁴⁶

Az innovációs erőfeszítések kiindulópontja az alapvető termelési képességek megszerzése, melyek lehetőséget biztosítanak a meglévő technológiák befogadására és működtetésüknek a megtanulására. Ez a kiinduló pont a globális termelési rendszerbe való bekapcsolódásra, mely által az alapvető nemzetközi termelési gyakorlat átvétele válik lehetővé az átalakuló ország számára első lépésben. Ennek eredménye lehet a kellő hatékonysággal és megfelelő minő-

⁴⁵ OECD Frascati kézikönyv

⁴⁶ Szalavetz Andrea: A nanotechnológia és a jelenlegi jövőiparágak MTA VKI Műhelytanulmányok, 2005. május

ségben való termelés, amely ugyan egyszerű feltételnek tűnik, ám megvalósítása komplex folyamatot takar. Az alapvető képességek elsajátítása, a megfelelő információk összegyűjtése, kezelése, felhasználása, valamint a megfelelő vállalati és menedzsment szervezeti struktúra kialakítása gyakran elégtelen szintű, ami a gazdaság versenyképességének általános szintjét kedvezőtlen irányba befolyásolja. Amennyiben egy piramisként építjük fel az innovációs képességeket, ez képviseli az első szintet.

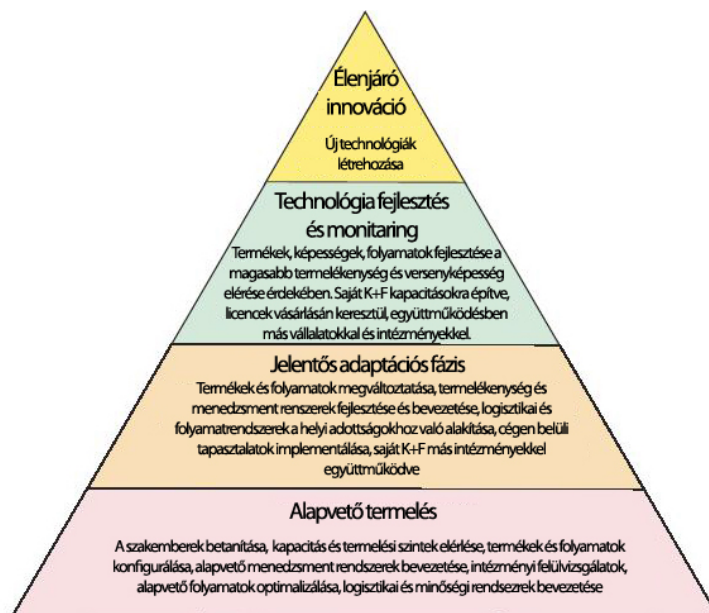
A második szinten a meglévő és befogadott technológia a helyi viszonyokhoz való alakítása és a gazdasági környezetbe való integrálása következik. A befogadó ország technológiai, vállalatsszervezési, emberi erőforrásbeli különbségei olyan jelentősek lehetnek, hogy emiatt bizonyos folyamatok megváltoztatására, fejlesztésére lehet szükség. Ebbe beletartozhat a termék, vagy a termelési mód megváltoztatása, átalakítása, egy gyártási eljárás megváltoztatása, termelékenységi és minőség menedzsment rendszerek átalakítása, fejlesztése. Export és logisztikai feladatok hatékonyabb megoldására vonatkozó rendszerek létrehozása.

A harmadik szinten már tervezett projektalapú termék- és technológiafejlesztésről beszélhetünk. Ezen a szinten a vállalat tudatosan figyelemmel kíséri a nemzetközi trendeket és keresi az általa felhasználható eredményeket. Saját K+F tevékenységet végez, együttműködik más intézményekkel, kutatóintézetekkel. Licenceket vásárol és alkalmaz, épít be termékébe. Követi a technológiai fejlesztés csúcán álló szervezeteket, vállalatokat, intézményeket.

A piramis legfelső szintjén lévő úttörő vállalatok teljesen új technológiák, termékek, termelési eljárások kifejlesztői. Általuk új iparágak jönnek, jöhetnek létre. Fejlesztéseik eredményeképpen megváltozhat a verseny dimenziója egyes termékek tekintetében. Egy feladat, funkció ellátására megvalósult terméket az új termék teljesen más aspektusba helyezhet és meg is szüntethet. Példaként említhető NBIC (nano-bio-info-cogno) konvergencia folyamat, ami egyrészt elmosza a határokat a különböző iparágak elkülönült kutatás-fejlesztési tevékenysége között, azokat egybeolvasztva, másrészt pedig teljesen új területeket hozhat létre.⁴⁷

Ábra 16.

A technológiai fejlesztés fázisai

Forrás: UNCTAD [2005] alapján

⁴⁷ Szalavetz Andrea: A nanotechnológia és a jelenlegi jövőiparágak MTA VKI Műhelytanulmányok, 2005. május

4.1. Kutatás + Fejlesztés, mint az innováció forrása

A K+F manapság már alapvető része a technológiai tanulási folyamatnak. Empirikus kutatások bizonyítják, hogy pozitív kapcsolat van a K+F és a gazdasági fejlődés között.⁴⁸ A vállalati és állami kutatás és fejlesztés egyaránt jelentőséggel bír. A nemzetközi vállalatok ebbéli tevékenysége azért különösen jelentős, mert általa egy ország képes lehet - *a direkt hatásain túl* - a nemzetközi eredmények hazai implementálásában is. Az innovatív vállalatok nem zárt egységek. Általuk és rajtuk keresztül áramlik az egyébként általában egyáltalán nem eladó információmennyiség, ami más formában nagyon nehézkesen jutna csak be az egyes felzárkózó országokba. Főként a fejlődő, illetve átalakuló gazdaságok számára jelent nagy lehetőséget a műszaki színvonal ezen a módon való fejlesztése. A külföldi működőtőke által talált közegben pedig a befektető cégek a helyi adottságokat kapcsolják össze az általuk hordozott nemzetközi ismeretanyaggal.

Erősítik a kapcsolatokat az állami és a különböző intézményi kutatóhelyek, és a vállalati szektor között, így a kutatások eredményeinek gyorsabb felhasználhatóvá tételében is jelentős szerepet játszanak. Az ismeretek felhasználásának ez a formája pedig hozzásegíti a nem üzleti célú, nem egy meghatározott piacképes termék, vagy szolgáltatás, eljárás létrehozása miatt működő intézmények mind jobb integrációját, és erősebb kapcsolatoknak a létrejöttéhez vezet.

Az állami kutatás fejlesztésben a hatékony teljesítmények eléréséhez elengedhetetlen a megfelelő intézményi infrastruktúra.

A K+F folyamatokban azonban az esetek többségében nagy kockázatokat kell vállalni. Ilyen bizonytalanságokat leginkább a multi- és transznacionális vállalatok⁴⁹ képesek kezelni és felvállalni, így ők veszik ki a legnagyobb részt a kutatás fejlesztés vállalati formájából.

Az általuk felvállalt és egymás között megosztott kockázatvállalás pozitív eredményei, az új megoldások és produktumok a leányvállalatokhoz kerülnek, ahol ennek a befogadása és helyi viszonyoknak megfelelővé tétele zajlik, így az innovációk egyre nagyobb területen való elérhetőségét teszik lehetővé.

Ezáltal pedig újabb és újabb innovációk születését segítik elő a piramis alsóbb szintjein. Itt azonban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az innovációk kutatás fejlesztési tevékenység nélkül is megvalósulhatnak.⁵⁰

⁴⁸ Guellec and van Pottelsberghe 2004a

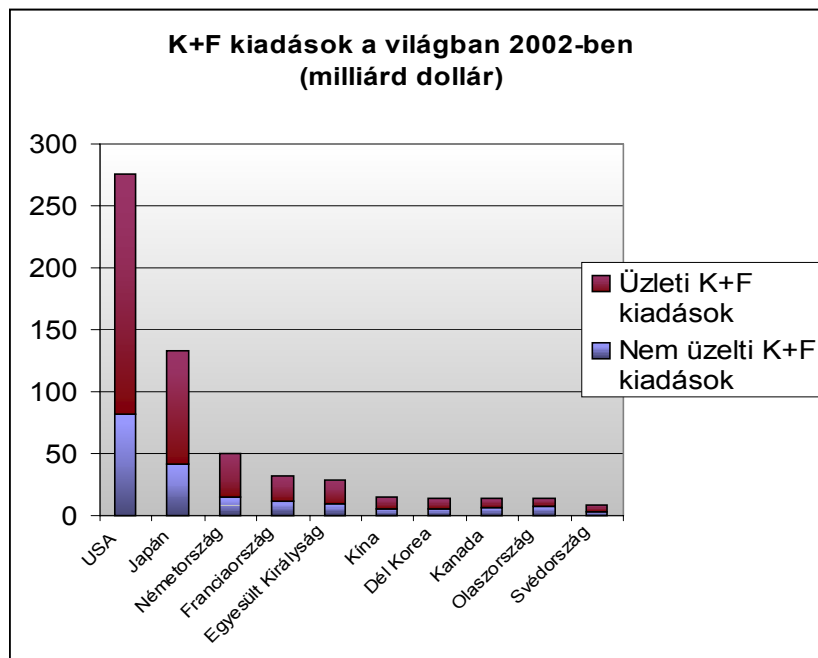
⁴⁹ Multinacionális vállalatnak (MNC) nevezzük azt a vállalatot, amelynek a tőkéje több országból származik és jelenléte, működése szintén több országra terjed ki. Transznacionális (TNC) az a vállalat, amelynek tulajdonosa egy meghatározott nemzetgazdasághoz kötődik, de tevékenységét sok országban folytatja. Gyakran a szakirodalomban a két kifejezést egymás szinonimájaként használják. A modern multinacionális vállalatok a globalizációs folyamat meghatározó elemei. A nemzetközi kereskedelem egy harmadát ezek a vállalatok bonyolítják le egymás között, míg a második harmadát az ezen vállalatokhoz kapcsolódó beszállítók adják. A transznacionális vállalatok főhadiszállása szinte kivétel nélkül az Egyesült Államokban, az EU-ban és Japánban található. Ha az első 50 vállalatot vizsgáljuk, akkor ebből 11-nek az Egyesült Államokban, 8-nak Németországban, 8-nak Franciaországban, 7-nek az Egyesült Királyságban, 4-nek Japánban van a központja. (Development and Globalization Fact and Figures, UN 2004)

⁵⁰ Török Ádám A magyar gazdaság versenyképessége és a technológiai tőke, Nádasdy Alapítvány gazdasági szimpózium, http://www.nadasdy.org/magyar/forum/gazd_torok.html

4.2. A kutatás fejlesztési ráfordítások a világban

A K+F tevékenység rendkívüli módon koncentrált. Az tíz legnagyobb K+F kiadással rendelkező ország adja a világ teljes kutatás fejlesztési kiadásainak 86 százalékát. 2002-ben 676 milliárd dollárból ez a 10 ország 587 milliárd dolláros részt tett ki.⁵¹

Ábra 17.

Forrás: UN Handbook of Statistics 2005

A fejlett országokon belül is kiemelt szerepe van az Egyesült Államok és Japán kutatás fejlesztési kiadásainak. Ha tendenciájában vizsgáljuk a statisztikai adatsort 1996 és 2002 között, akkor megállapítható, hogy az Egyesült Államokban a növekedés jóval nagyobb mértékű volt – átlagosan éves szinten 5,8% -, mint az európai országokban, ahol inkább a stagnálás volt jellemző. Sőt az USA növekedési üteme a világátlagot is másfélszeresen felülmúlta. Jelentős éves közel 20%-os bővülést tudhat magáénak Kína is, stabilan emelkedő a növekedés üteme Kanadában és az Egyesült Királyságban.

A K+F ráfordítások tehát még a külföldi működőtőke áramlásnál is koncentráltabban a fejlett országokban jelentkeznek, és itt a trend – Kína kivételével – nem mutat változást, nem tolódik át egyelőre a fejlődő országok felé a kutatás fejlesztési folyamat. Feltételezésem szerint ez részben azért sem történik meg, mert a környezet ezekben az országokban nem tesz lehetővé – és főként rentábilissá – az ilyen magas költségű és kockázatú beruházásokat. Az innovációs piramis költségeit és kockázatait tekintve fordított, tehát a magasabb innovációs szint eléréséhez nagyságrendekkel nagyobb befektetésre van szükség.

A tőkehiányos illetve tőkeszegény gazdaságokban túlzottan drága lenne ezeket a beruházásokat finanszírozni, ezekre hazai forrás nincs. Napjaink fejlett technológiáinak köszönhetően a továbblépés eléréséhez jelentős eszközparkra, infrastruktúrális és humán tőke háttérre van szükség világszinten is új eredmények elérésére. A kutatás fejlesztés nem gyártási folyamat, itt az eredmény soha sem garantálható, sőt gyakran egészen más eredményre vezet egy projekt, mint várható volt. A kockázatvállalási lehetőségek egy fejlett országban sokkal nagyobbak, egy transz- vagy multinacionális vállalatközi együttműködéssel ezek a kockázatok megoszthatóak.

⁵¹ adatok forrása: UNCTAD World Investment Report 2005

A kockázati közösséget vállaló cégek és intézmények együttműködése pedig csak olyan országokban valósulhat meg, ahol az úgynevezett „innovációs háló” sűrűn szőtt, és egymást ezek a vállalatok, intézmények elérni képesek. Rendelkezésre állnak azok a fejlődési potenciálok, amelyek optimálisan kombinálhatóak és létezik az ehhez megfelelő biztos és stabil jogi szabályozás, mely biztosítja a kifejlesztett termék, szabadalom védettségét. A tulajdonos élhet a szellemi vagy fizikai termékének tulajdonosi jogaival, ezeknek az érvényre jutását a jogszabályi környezet lehetővé teszi és segíti. Következésképp az ebből a megközelítésből adódó kockázati faktorok jelentősen csökkennek.

A kutatás fejlesztési kiadások növekedése a fejlődő és átalakuló országokban leginkább a külföldi működőtőke áramlást követően növekedhet. Ezen a módon az országba kerülő tőke és műszaki-, technológiai színvonal emelkedését követően nyílhat lehetőség a tudatos K+F tevékenység eredményeképpen létrehozott, az innovációs piramison egyre magasabban elhelyezkedő innovációs fázisok eredményeinek elérésére. A technológiai spilloverek megjelenése az MNC/TNC-k által megvalósított kutatás fejlesztési beruházások kapcsán jelzi a nemzetgazdaságba való egyre elmélyülő integráltsági fokot és a gazdasági dualitás csökkenő szintjét. Véleményem szerint ez a folyamat a mutatója annak, hogy a felzárkózó ország megfelelő perspektivikus felzárkózási pályán halad. Abban az esetben, ha a gazdasági fejlődést nem követi – a gazdaság állapotához képest kielégítő - K+F tevékenység megélénkülése és az innovációs színvonal fejlődése, akkor ez az egyik legjobb mutatója a gazdaság torz fejlődésének, és a növekedési pálya fenntarthatatlanságának.

4.3. A feldolgozóipari beruházások hatása a technológiai színvonalra és a felzárkózásra

A betelepülő vállalatok által létrehozott új beruházásokkal együtt jelentős technológiatranszfer érkezik az egyes felzárkózó országokba. A TNC/MNC-k által közvetített ismeretek, valamint a beruházások által az országba érkező gépek, berendezések hozzájárulnak a technológiai színvonal fejlődéséhez. Az új berendezésekkel együtt új termelési eljárások, módszerek is bevezetésre kerülnek, melyek többféle technológiai színvonalat képviselhetnek.

A befektetők a beruházásukhoz a megfelelő környezet kiválasztásakor figyelembe veszik, hogy a helyi körülmények megfelelőek-e egy meghatározott technikai színvonal befogadásához. Létezik-e megfelelően szakképzett munkaerő, akit képesek megtanítani az új eljárások alkalmazására és az új technológiák, gépek, berendezések hatékony működtetésére, karbantartásra, netán fejlesztésére. Ez elsősorban a feldolgozóipari beruházások az országba érkezésekor a legjellemzőbb. A termelő egységek általában az ország technológiai színvonalánál magasabb standardot képviselnek. Sok esetben nem világszínvonalú, hanem annál alacsonyabb szintet képviselő gyártóegységeket telepítenek a felzárkózó országokba, de mivel a hazai technológiai színvonalnál magasabb, ezért hozzájárulhat a gazdaság általános fejlettségi szintjének emelkedéséhez.

Táblázat 4.

Feldolgozóipari FDI beáramlás millió dollárban 1992-2002

Országok	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Argentína	634	858	1798	2186	2776	3308	1148	1950	1487	*	*
Brazília	*	*	*	*	1740	2037	2766	7002	5087	7001	7555
Chile	121	473	314	333	916	592	529	779	190	753	208
Mexikó	*	*	6187	4848	4706	7282	5100	8750	8865	4798	4092
Lengyelország	*	*	*	*	1558	1196	1882	1411	1769	*	*
Cseh Köztársaság	*	365	468	857	640	408	1284	2008	2050	*	*

*: hiányos adat

Forrás: összeállítás az UNCTAD országokénti statisztikáiból, www.unctad.org country reports

Táblázat 5.

Feldolgozóipari FDI beáramlás a GDP %-ban

Országok	1996-2000
Argentína	6
Brazília	3
Chile	4,2
Mexikó	8,2
Kína	13
Thaiföld	1,8
Bulgária	15
Cseh Köztársaság	9
Magyarország	4,2
Litvánia	7

Forrás: összeállítás az UNCTAD országokénti statisztikáiból, www.unctad.org

A fenti két táblázatban szereplő felzárkózó országok adataiból látszik, hogy mindegyik országban, a kilencvenes években jelentős volumenű feldolgozóipari beruházások valósultak meg. Ez az 1996-2000 közötti időszakra a GDP százalékában mérve mutatja a volumen nagyságát és fontosságát az adott ország gazdaságában. Például a Cseh Köztársaságban átlagosan a GDP 9%-át kitevő mennyiségű feldolgozóipari beruházás valósult meg, ráadásul főként a viszonylag fejlett technikát képviselő autógyártásban. Kiemelkedő még ez az arány a vizsgált országok közül például Mexikóban (8,2%), illetve Kínában, valamint Bulgáriában.

Az ilyen mértékű beruházások már önmagukban is jelentősen hozzájárulnak az ország technológiai fejlettségi szintjének emelkedéséhez, igaz ha nem integrálódik a külföldi feldolgozóipari vállalat a hazai gazdaságba, hanem export-enklávéként működik, akkor a hazai gazdaságra gyakorolt hatások sokkal gyengébbek. A fejlettebb technológiát befogadó országban jó esetben a gazdaság többi szereplője beszállítóként is képes csatlakozni a létrejött termelő egységhez. Az integrálódás magasabb szintjén egyre több spillover hatás megjelenésével számolhatunk.

A technológiai spilloverek megjelenésének lehetséges formái:

- Beszállítóként fejlett termelési rendszerekhez való csatlakozással nő a hazai vállalat technológiai színvonala is, illetve a hazai vállalat, ha beszállító kíván lenni, vagy maradni, rákényszerül a modernizációra és a hatékonyságnövelésre.
- A fejlettebb technológiai környezetben a munkaerő ismeretei nőnek, ami a külföldi és hazai vállalatok közötti fluktuációval a hazai vállalat irányába áramló többlettudást eredményez.
- A hazai piacon a növekvő verseny miatt a hazai vállalat rákényszerül a gyorsabb fejlesztésre, modernebb technológiák alkalmazására.
- A nemzetközi vállalatok megjelenésével az üzleti szolgáltatások piacán új igények jelennek meg, amit jó esetben nem csak a TNC/MNC után betelepülő külföldi kiszolgáló szektor vállalatai teljesítenek, hanem – legalább bizonyos mértékben – a hazai vállalati szféra is képes idővel világszínvonalú szolgáltatásokat nyújtani. A munkaerő vándorlás során itt is kicserélődik információ.

- Ha a hazai kutatóhelyek, egyetemek képesek együttműködéseket kialakítani a külföldi vállalattal, akkor a fejlesztések egyre nagyobb hányadát lehet közösen az országon belül megvalósítani, mely a kutatás fejlesztési tevékenység fellendülésével járhat. Valamint sikeressége esetén alapját képezheti a nemzetközi vállalat kutató fejlesztő tevékenységének a tőkefogadó országba való kiszervezésének.

A spilloverek megvalósulása azonban, mint ahogy már említettem soha sem automatikus. Megvalósulásukat nagymértékben befolyásolja a hazai vállalatok jó teljesítménye fejlesztési, együttműködési készsége és képessége, a betelepülő vállalat által választott működési stratégia, az állami szabályozások milyensége, a hazai kutatás fejlesztés állapota, lehetőségei, képességei. Ha a környezeti feltételek megfelelőek akkor jelentős spillover hatásokkal számolhatunk, ami jelentősen hozzájárulhat az ország gazdasági felzárkózásának felgyorsulásához.

5. A külföldi működőtőke és az innovációs képességek összefüggése

Az előző két fejezetben a külföldi működőtőke és az innováció felzárkózásban játszott szerepét vizsgáltam. Igyekeztem bemutatni a két terület rendkívül fontos voltát a felzárkózási pályákban és a versenyképessé válásban, valamint a versenyképesség megőrzésében. Ebben a fejezetben megvizsgálom, a két terület közötti kapcsolatot. A kutatás fejlesztés, a külföldi működőtőke ki és beáramlása valamint az innovációs képességek közötti kapcsolatra a World Investment Report 2005 is felhívja a figyelmet. Én ezt az összefüggést próbáltam meg valamilyen szempontból kimutathatóvá tenni és az eredményekből következtetéseket levonni.

A, Egyik dimenzióként az *UN Innovation Capability Indexet* az UNCTAD innovációs képességek mutatóját használom. A mutató egy széles körben elfogadott iránymutatást ad az adott ország innovációs képességeiről. A legfrissebben publikált mutató 2001-es adatokat tartalmaz, így ezeket használtam.

A mutató összetevői:

1. Technológiai aktivitási index⁵²:

- a. egymillió lakosra jutó a kutatás fejlesztésben dolgozók száma
- b. egymillió lakosra jutó az Egyesült Államokban bejegyzett szabadalmak száma⁵³
- c. egymillió lakosra jutó tudományos publikációk száma

A három adatot egyenlő súllyal tartalmazza az index.

2. Humántőke index⁵⁴:

- a. az alapfokú képzésben részt vettek aránya a teljes lakosság körében szerepel egyszeres súllyal
- b. a középfokú képzésbe bekerülők aránya a teljes lakosságra vetítve jelenik meg kétszeres súllyal
- c. a felsőfokú képzésben részt vevők aránya a teljes lakosságból háromszoros súllyal figyelembe véve

A Humántőke index és a Technológiai aktivitási index egyenlő súllyal szerepel az Innovációs képességek mutatóban.

B, Másik dimenzióként az adott országokban lévő külföldi működőtőke egy lakosra jutó állományának természetes alapú logaritmusát vettem alapul. Igaz itt frissebb adatok is rendelkezésre álltak volna, de az összehasonlítást 2001-es időpontra tudtam csak elvégezni a másik adatsor miatt.

⁵² Figyelembe kell venni, hogy ez a mutató tartalma részben eredményezi az FDI beáramlást. Dr. Melega Tibor, 2005. december 22.

⁵³ Csak mennyiséget mér, minőséget nem

⁵⁴ A mutatóban szereplő összetevők egy nagyon fontos kérdésről, az oktatás struktúrájáról nem adnak képet.

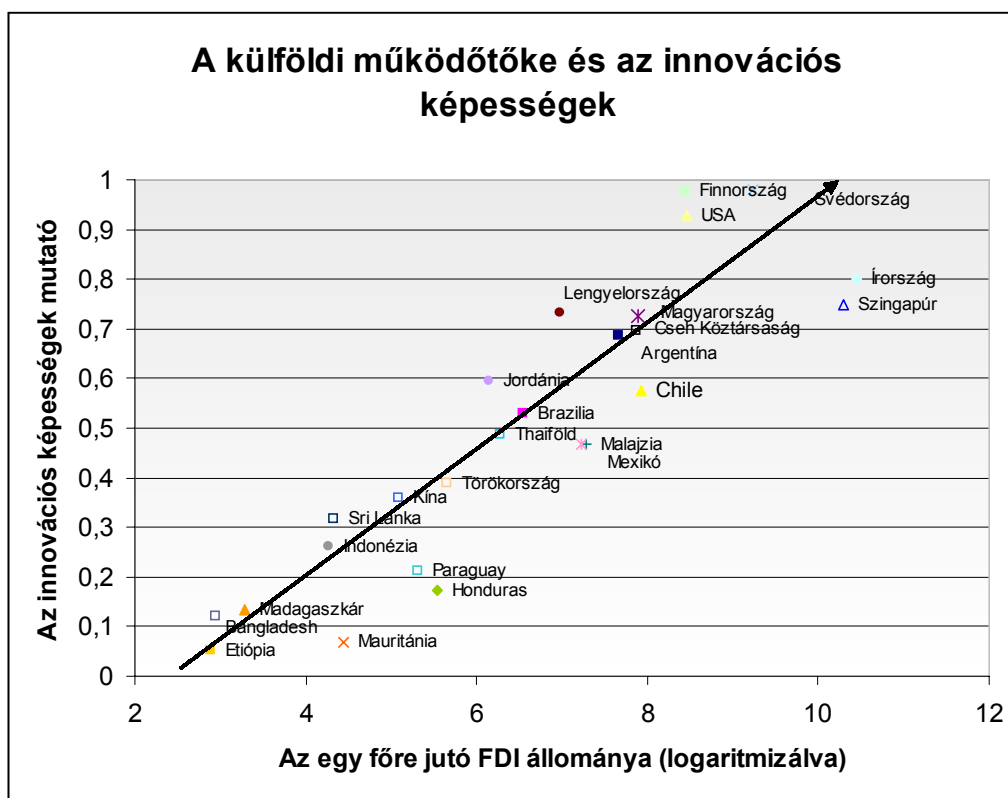
Táblázat 6.

Vizsgált országok	FDI állománya egy lakosra vetítve	UNICI mutató	FDI (ln)
Argentína	2126,58	0,685	7,66227
Brazília	691,4055	0,529	6,538726
Chile	2787,943	0,576	7,933059
Cseh Köztársaság	2641,63	0,697	7,879151
Magyarország	2686,628	0,725	7,896042
Lengyelország	1067,652	0,732	6,973217
Malajzia	1446,11	0,467	7,276633
Szingapúr	29641,24	0,748	10,29692
Thaiföld	536,4344	0,488	6,284944
Írország	34700	0,8	10,45449
Finnország	4637	0,977	8,441823
USA	4682,816	0,927	8,451655
Svédország	10289	0,979	9,238831
Mexikó	1382	0,467	7,231287
Jordánia	467	0,595	6,146329
Törökország	284	0,39	5,648974
Kína	161	0,358	5,081404
Paraguay	202	0,213	5,308268
Honduras	254	0,174	5,537334
Etiópia	18	0,051	2,890372
Madagaszkár	26,80826	0,133	3,28871
Mauritánia	85,33802	0,068	4,44662
Bangladesh	19,1851	0,121	2,954134
Indonézia	71,74851	0,261	4,273167
Sri Lanka	75,70919	0,317	4,3269
Korreláció	0,892604		

Forrás: UNCTAD Handbook of statistics, FDI Database, www.unctad.org/statistics alapján saját számítás

Az adatokat a két dimenzió szerint grafikusán is ábrázoltam:

Ábra 18.

Forrás: UNCTAD Handbook of statistics, FDI Database, www.unctad.org/statistics adatai alapján saját számítás

Az ábrán látható, hogy az országok innovációs képességei és az egy főre jutó külföldi működőtőke állomány között erős pozitív kapcsolat van. Az egyes országokban lévő külföldi működőtőke állomány egyre magasabb szintjéhez egyre jobb innovációs képességek tartoznak. Az általam vizsgált országok két dimenzió szerinti adatai között a korreláció értéke 0,892, ami szintén erős kapcsolatot mutat a két adattömb között.

Megfigyelhető, hogy az egyenes mentén felfelé haladva egyre magasabb gazdasági fejlettségű országokat találunk. Az UNCTAD hasonló módon vizsgálta az innovációs képességek és a GDP közötti összefüggést és hasonlóan egyértelmű pozitív kapcsolatot mutatott ki.⁵⁵ A két véglet között, ami Etiópiát és Svédországot jelenti, az országok sorra az egyre fejlettebbek és versenyképesebbek. Az élenjáró országok magas innovációs szinttel és magas külföldi működőtőke állománnyal rendelkeznek.

A felzárkózás optimális esetben a két tényező együttes növekedésével érhető el, az egyensúlyi vonal arany középutat mutat a működőtőke bevonás és az innovációs képességek között. Utal arra, hogy az adott gazdaság mennyire tudta a tőke által behozott tudást a gazdaságba implementálni szabadalmak formájában, jelzi, hogy a rendelkezésre álló tudáshoz, képzettségi szinthez, kutatói aktivitáshoz, kutatáshoz szükséges tőkét képes volt-e bevonni, vagy rejlenek még további lehetőségek ezen a téren.

Itt is felismerhető a két különböző felzárkózási pálya. Az egyiket Finnország testesíti meg, ahol a kutatás fejlesztés és az innovációs képességek fejlesztésére alapozták a növekedést, a másik út Írország, ahol a külföldi működőtőke bevonására fektették a fő hangsúlyt. Írország láthatóan az egyensúlyi szint alatt az átlagnál jelentősen több külföldi tőkét vonzott, Finnország pedig az innovációs képességek irányába tolódott el, így az egyensúlyi vonal felett helyezkedik el.

⁵⁵ UNCTAD World Investment Report 2005. 115. oldal.

Az egyenesre felfelé mutató nyílként az innovációs piramist is elhelyezhetjük. Az alapvető termelés fázisát a fejlődés első fokán álló országok (például Indonézia, Kína) valósíthatják meg. A második csoport (például Brazília, Thaiföld, Mexikó) képes lehet a piramis második szintjén lévő erőteljes adaptációra, a harmadik felzárkózási szinten lévő (Csehország, Magyarország, Chile) országok a technológiai fejlesztés és követő innovációs szintre lehetnek képesek, míg a fejlett országok (Egyesült Államok, Svédország, Finnország) az élenjáró innovációs lépéseket teszik meg, világszinten új termékeket fejlesztenek ki, hoznak létre.

Az átlagos szinttől jobbra vagy balra eltolódó országok esetében a két tényező egyikének túlsúlya jelentkezik. Ez lehet akár kormányzati stratégia által tudatosan gerjesztett eltolódás, vagy jelezheti csupán az egyik tényező túlsúlyát, vagy lemaradását.

Abban az esetben, ha komoly kihasználatlan innovációs potenciálokkal rendelkezik egy ország, viszont nincs ezek realizálásához, a szükséges beruházásokhoz elegendő tőkemennyiség, akkor a külföldi működőtőke beáramlás ösztönzésére van szükség. Ha pedig az országban jelentős külföldi működőtőke állomány van jelen a gazdaságban, azonban ez nem végez – legalább az adott felzárkózási szintnek megfelelő – innovációs tevékenységet, akkor ennek az ösztönzésére van szükség. Ha pedig a társadalomban rejlő innovációs képességek nem megfelelőek, akkor ennek fejlesztésére az oktatási és kutatási politikák és stratégiák kialakítására, és a megfelelő intézményrendszer létrehozására van szükség.

Az innovációs képességek és a külföldi működőtőke állomány grafikonját négy területre osztottam. Az egyes szektorokban más és más területek fejlesztésére kell a fő hangsúlyt fektetni, melyeket a következő táblázatban foglaltam össze:

Táblázat 7.

FDI és innovációs képességek összefüggései

↑ Innovációs képességek	FDI ösztönzés: Cél a meglévő innovációs képességek jobb realizálása Az innovatív képességeket kihasználni képes tőkebeáramlás elősegítése Partnership programok az országban lévő tőke innovációs intenzitásának növelésére Üzleti innovációs központok létrehozása ⁵⁶	Képességek maximális realizálása: Cél a meglévő képességek megőrzése, folyamatos fejlődés elősegítése élenjáróként és követőként Tudás alapú társadalom kialakulásának ösztönzése Szabadalmak létrehozásának támogatása High tech termékek piacra jutásának elősegítése Az innovációkhoz szükséges tőke bevonása Innovációs ügynökségek, innováció közvetítő központok létrehozása
	Befogadó környezet kialakítása: Liberalizáció Jogszabályi környezet megteremtése Külföldi működőtőke bevonás feltételrendszerének kialakítása FDI ösztönzők alkalmazása Technológiainport Oktatásfejlesztés	Innovációs képességek fejlesztése: Technológiainport Oktatási, kutatási tevékenység fejlesztése Vállalati kutatás fejlesztés támogatása Állami innovációs stratégia kialakítása Innovációs parkok, övezetek létrehozása Innováció közvetítő központokhoz való csatlakozás Kutatás fejlesztés állami kiadásainak növelése
	Külföldi működőtőke állomány →	

Forrás: a fenti számítások alapján saját összeállítás

⁵⁶ Buzás N. – Lengyel I. (szerk.) 2002: Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. SZTE GTK, JATEPress, Szeged. 93-108. o.

6. Összegzés

A felzárkózás folyamata rendkívül összetett jelenség. A világgazdasági integráltság foka, a versenyképesség összes tényezője, a gazdasági és társadalmi fejlettség, a történelmi folyamatok mind hatással vannak egy ország jelenlegi helyzetére. Az hogy egy állam ma versenyképes, nem jelenti helyzetének biztonságát a jövőben is. A globalizálódó világban a nemzet-államok egyre több ponton kapcsolódnak egymáshoz. A kölcsönös egymásra utaltságok, függések egész sorozata alakult ki. A versenyképességi elemzésekből látható, hogy már egy öt éves időtartamon belül is komoly pozícióváltozásoknak lehetünk tanúi.

A versenyképesség két tényezőjének szerepe erősödött fel az elmúlt két évtizedben a gazdaságok felzárkózásának szempontjából. Az egyik tényező a külföldi működőtőke áramlás, a másik az egyes országok innovációs képessége. A külföldi működőtőke a nemzetközi gazdaság meghatározó tényezőjévé vált. A multi- és transznacionális vállalatokon keresztül a felzárkózás egyik kulcselemévé váltak. A külföldi tőkeáramlás jelentős hatással van a felzárkózó gazdaságok szerkezetének átalakulására. A gazdaság direkt fejlődésére is hatással van, mind pozitív, mind negatív értelemben. Empirikus tanulmányok is megerősítik, hogy a felzárkózó országokban külföldi tulajdonú cégek hatékonyabban termelnek, mint a hazaiak. Ezzel versenyre kényszerítik őket, így hozzájárulnak az ország fejlődéséhez. Másrészt az országoknak lehetőségük van a külföldi cégeket a hazai beszállítói rendszerek és együttműködések fejlesztése által egyre jobban a gazdaságba integrálni.

A felzárkózás magasabb fokán a gazdaság dualitása megfelelő gazdaságpolitikai eszközökkel egyre inkább csökkenthető. Ugyanígy a hazai és külföldi tulajdonú cégek termelékenysége és hatékonyságában meglévő különbségek is idővel csökkennek. Ez megfigyelhető jelenség a közép-kelet európai átalakuló országok vállalatainak esetében is. Továbbá a külföldi vállalatok elősegítik az ország világgazdasági integrációját. Növelik az exportot, ráadásul az export szerkezetét is a fejlettebb technológiát képviselő szektorok súlyának növekedése irányába mozdítják. Az FDI pozitív hatását jelentő spilloverek megvalósulása egy lehetőség, koránt sem automatikus folyamat. Ezek megvalósulása attól függ, hogy a fogadó ország vállalatai mennyire képesek a fogadására. A befektetések által érhetik el az országok, hogy az egyre kevésbé eladó az ő technológiai szintjüknel magasabb színvonalú technológia érkezen az országukba. A legfejlettebb technológia általában a vezető országokban jön létre, mely a külföldi tőkén keresztül terjed szét a világban. Ezt az országok is felismerték és különféle direkt és indirekt eszközökkel támogatni kezdték a külföldi tőkeáramlást, létrehozva ezzel a világban egyre erősödő globális támogatási versenyt.

Az innovációs folyamat az egyes gazdaságok fenntartható fejlődésének az alapja. Természetesen nem minden szereplő számára a csúcstechnika és a határok kiterjesztése jelenti a megfelelő innovációs stratégiát. A különböző fejlettségű országok az innovációs piramis más és más szintjén megvalósuló fejlesztésekre jó ha specializálódnak. Ezen a szinten keresnek lehetőségeket, valósítanak meg fejlesztéseket, lépnek tovább.

A világban a kutatás fejlesztési kiadások rendkívüli koncentrálttsága is jelzi, hogy ez a terület a jelenlegi csúcstechnológiát képviselő iparágak esetében rendkívül tőkeigényes, óriási befektetésekre és nagy kockázatok vállalására van szükség (pld. a gyógyszerkutatásokban, a géntechnológiai kutatásokban, a nanotechnológiai és mikroelektronikai kutatásokban). Ezeket a kockázatokat általában csak a már említett TNC/MNC-k tudják vállalni, ezért ők válnak a technológiai fejlesztés úttörőivé. Bizonyos területeken (például az alap kutatásban) azonban az állam szerepe továbbra is jelentős marad. A legnagyobb transznacionális vállalatok kutatás

fejlesztési kiadásai már közepes méretű és fejlettségű országok K+F költségvetésével vetek-szenek.

Az innováció és a külföldi működőtőke tehát egyre nagyobb mértékben függ egymástól. A fejlettebb országok innovációs képességei és a külföldi tőkevonzási képességei egyaránt jók. A fejlődés és felzárkózás megfelelő útjára nagy hatással van véleményem szerint e két terület fejlesztésének összhangja. A külföldi tőke spillovereinek mind jobb kihasználása függ a társadalmi innovációs képességektől, és a meglévő innovációs képességekből is akkor szület-hetnek eredmények, ha megfelelő működőtőke van a gazdaságban, és a kettő között létrejöhet a megfelelő szintű együttműködés. Véleményem szerint ez jelenti azt, hogy a működőtőke a megfelelő közegbe került és a spilloverek megvalósulhatnak. A felzárkózó gazdaságok számára ez lehet a követendő út, a leggyorsabb módja a fejlett, vezető országok utolérésének.

Irodalomjegyzék:

- Antalóczy K., Sass M. [2002]: Magyarország helye a közép-kelet-európai működőtőke beáramlásban
- Árva László [1995]: Külföldi Tőkeberuházások Közép-Kelet-Európában, KJK
- ASEAN Secretariat, www.aseansec.org, 2005. november 10.
- Bakács András, [2004] Versenyképesség-koncepciók, MTA VKI Műhelytanulmányok, 57. szám
- Buzás N. – Lengyel I. (szerk.) [2002]: Ipari parkok fejlődési lehetőségei
- Campos N. F., Y. Kinoshita [2002]: Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Economies. William Davidson Institute Working Paper No. 438.
- Csáki György, Sirjunk – újra – Argentínáért? <http://www.gki.hu/index.php?id=236&lang=hu>, 2002. november 8.
- De Gregorio, J. & Lee, J-W., [1998] How does foreign direct investment affect economic growth? Journal of International Economics, Elsevier, vol. 45(1), pages 115-135
- Desai, M. A.; C. F. Foley; J. R. Hines [2002]: Chains of Ownership, Regional Tax Competition and Foreign Direct Investment. NBER Working Paper No. 9224., <http://nber.com/reporter/?tools=printit>
- Dunning J.H [1993]: Multinational Enterprises and the Global Economy. Addison-Wesley
- Éltető A. és M. Sass [1998]: Motivations and behaviour of foreign investors in Hungary with respect to their export activity. IWE Working Paper, Budapest, Institute for World Economics.
- Froot, K.A. – Stein, J.C. [1991] Exchange rates and FDI: an imperfect capital markets approach. Quarterly Journal of Economics No. 4.
- Hermes N., Lensink R. [2000]: Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. University of Groningen, SOM Theme E Working Papers, No.
- Historical Statistics of Japan, <http://www.stat.go.jp/english/data/chouki/17.htm>
- Hunya G. [2002] Recent Impacts of FDI on Growth and Restructuring in Central European Transition Countries. WIIW Research Report No. 284. WIIW Vienna.
- IMD WCO Online Database, <http://www.worldcompetitiveness.com/OnLine> 2005. november
- Japan External Trade Organization, <http://www.jetro.go.jp/en/stats/statistics>
- Jeffrey E. Garten Plummet of The Americas, Newsweek, 2005. november 7.
- Kiss Judit [2001]: Modernizációs utak tanulságai, MTA VKI Kihívások 140. szám
- Kiss Judit Modernizációs utak tanulságai, MTA VKI Kihívások 140. szám 2001. május
- Artner-Csáki-Inotai-Szalavetz [2003]: Gazdasági Versenyképesség a 21. században, MTA VKI Műhelytanulmányok 53. szám
- Landesmann M., R. Stehrer [2000]: Potential Switchovers in Comparative Advantage:
- Lipsey, R.E. [2002]: Home and Host Country effects of FDI, NBER Working Papers 9293. <http://www.nber.org/papers/w9293.pdf>

- Mészáros Ádám [2004]: A magyarországi közvetlen külföldi működőtőke beruházások exportenkláve jellege, Külgazdaság, 48. évfolyam 4. szám
- Oszlay András: [1999]: Elméletek és tények a külföldi működőtőke befektetésekről MNB Füzetek 1999/11
- Ozawa [1992]: Foreign Direct Investment and Economic Development. Transnational Corporations (1) No. 1. www.unctad.org/en/docs/iteiitv1n1a1_en.pdf
- Patterns of Industrial Convergence. WIIW Working Papers No. 14. WIIW Vienna.
- Pénzügyminisztérium, Japán <http://www.mof.go.jp/english>
- PERC [2001]: How Foreign Direct Investors Are Treated in Asia, No. 598.
- Productivity Growth. Journal of Development Economics.
www.bu.edu/econ/ied/seminars/pdf/ky_Sept2002.pdf
- Sass Magdolna [2003]: Versenyképesség és a közvetlen külföldi működőtőkével kapcsolatos gazdaságpolitikák. PM Kutatási Füzetek alapján
- Szalavetz Andrea [2005] A nanotechnológia és a jelenlegi jövőiparágak MTA VKI Műhelytanulmányok
- Szanyi Miklós, Külföldi tőke és ágazati versenyképesség, [2004]: MTA VKI Műhelytanulmányok, 63. szám
- Török Ádám [2004] A magyar gazdaság versenyképessége és a technológiai tőke, Nadasdy Alapítvány gazdasági szimpózium,
http://www.nadasdy.org/magyar/forum/gazd_torok.html
- UNCTAD 2005, www.unctad.org
- UNCTAD FDI Database, www.unctad.org
- UNCTAD FDI Database, www.unctad.org/statistics
- UNCTAD FDI országonkénti statisztikák, www.unctad.org
- UNCTAD FDI Prospects, www.unctad.org/fdiprospects
- UNCTAD World Investment Report 2002.
- UNCTAD World Investment Report 2003.
- UNCTAD World Investment Report 2004.
- UNCTAD World Investment Report 2005.
- Xu, B. [2000]: Multinational Enterprises, Technology Diffusion, and Host Country